

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Επιστημόνσεις και σχόλια με αφορμή
τη μελέτη του βιβλίου του Nick Srnicek

Καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας

Παρασκευάς Λιντζέρης

No.4|2018

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Επισημάνσεις και σχόλια με αφορμή
τη μελέτη του βιβλίου του Nick Srnicek
Καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας

Παρασκευάς Λιντζέρης

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων

Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 104 33 Αθήνα

Τηλ: 210 8846852, Φαξ: 210 884653

Email: info@imegsevee.gr

www.imegsevee.gr

Τίτλος: «Επισημάνσεις και σχόλια με αφορμή τη μελέτη του βιβλίου του Nick Srnicek *Καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας*»

Τύπος δημοσίευσης: Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία δημοσίευσης: 2018 No. 4/2018

Συγγραφέας: Παρασκευάς Λιντζέρης

Σχεδιασμός – σελιδοποίηση: Έλλη Πετρίδη, Γιάννης Μισεντζής, Τζουλιάννα Κοντίνη

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λιντζέρης, Π. (2018) «Επισημάνσεις και σχόλια με αφορμή τη μελέτη του βιβλίου του Nick Srnicek *Καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας*», *Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ*, 4/2018, σσ. 32

Οι γνώμες που διατυπώνονται και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται στο παρόν Ερευνητικό Κείμενο δεσμεύουν μόνο τους συντάκτες του και δεν αντικατοπτρίζουν κατ' ανάγκη τις επίσημες απόψεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ

Το παρόν ερευνητικό κείμενο εκπονήθηκε στο πλαίσιο Υποέργου 1: «Μηχανισμός μελέτης και ανάλυσης οικονομικού περιβάλλοντος λειτουργίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων» της Πράξης «Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων» με κωδικό ΟΠΣ 5003864, του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ).

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ερευνητικό κείμενο παρουσιάζει και σχολιάζει το βιβλίο του Nick Srnicek (2017, Polity Press), Καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας. Οι ψηφιακές πλατφόρμες αποτελούν ένα σχετικά νέο επιχειρηματικό μοντέλο που επεκτείνεται ραγδαία στο σύνολο της παγκόσμιας οικονομίας. Οι πλατφόρμες, αξιοποιώντας τη γενικευμένη πλέον πρόσβαση των ατόμων στο διαδίκτυο, συγκεντρώνουν και αναλύουν μεγάλα σύνολα δεδομένων και στη συνέχεια χρησιμοποιούν τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης για εμπορικούς – κερδοσκοπικούς σκοπούς (πώληση διαφημιστικού χώρου, ενοικίαση υπηρεσιών, προσαρμογή παραγωγικών διαδικασιών, είσπραξη αμοιβής για τη μεσολάβηση στην αλληλεπίδραση αγοραστών και πωλητών κοκ). Ο Srnicek αναλύει τις ψηφιακές πλατφόρμες ως καπιταλιστικές επιχειρήσεις σε τρεις φάσεις: το παρελθόν: Εξετάζοντας επιλεγμένα περιστατικά της οικονομικής ιστορίας του καπιταλισμού, από τα μέσα της δεκαετίας 1970 και μετά, που μας οδήγησαν στην ανάπτυξη και την μονοπωλιακή θέση που διατηρούν στις μέρες μας οι σημαντικότερες ψηφιακές πλατφόρμες: το παρόν: εξηγώντας τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά και τα κύρια είδη ψηφιακής πλατφόρμας, και το μέλλον: προβλέποντας τις βασικές τάσεις και προοπτικές στην εξέλιξη των ψηφιακών πλατφορμών.

Λέξεις κλειδιά: Ψηφιακός μετασχηματισμός, ψηφιακή πλατφόρμα, δεδομένα, (το) μέλλον της εργασίας, καπιταλιστικές επιχειρήσεις, τεχνολογία, οικονομική κρίση, μονοπώλιο, οικονομία διαμοιρασμού

ABSTRACT

The paper offers a presentation and some comments on Nick Srnicek's book, Platform Capitalism (2017, Polity Press). (Digital) Platforms are a relatively new business model that expands rapidly across the global economy. Platforms, utilizing the massive internet access of individuals, aggregate and analyze big data and then use the results of this analysis for commercial (for-profit) purposes such as selling advertising space, renting services, adapting production processes to personalized needs, collecting fees to mediate the buyer and seller interaction, etc. Srnicek analyzes platforms as capitalist enterprises throughout three phases: the past: examining selected incidences of the economic history of capitalism, from the mid-1970 onwards, that led us to the development and the current monopoly status acquired by several significant platforms; the present: explaining the fundamental features and the main types of platforms, and the future: anticipating the main trends and prospects of platforms.

Key words: Digital transformation, digital platform, data, future of work, capitalist enterprises, technology, economic crisis, monopoly, sharing economy, gig economy

Ο καθημερινός λόγος έχει κατακλυσθεί από έννοιες όπως οικονομία της (ψηφιακής) πλατφόρμας (platform economy) καθώς και από άλλους συναφείς και πρόσφατα εισαχθέντες όρους, οι οποίοι εμφανίζονται πρωτογενώς στην αγγλική γλώσσα και έχουν συχνά δυσδιάκριτα τα μεταξύ τους εννοιολογικά όρια, π.χ. *οικονομία του διαμοιρασμού* (shared economy), *κατά-παραγγελία οικονομία* (on demand economy) ή *οικονομία των προσωρινών και ευέλικτων μορφών εργασίας* (gig economy). Οι έννοιες αυτές παρουσιάζονται ως έκφραση των πιο σημαντικών νέων οικονομικών φαινομένων, που αντιπροσωπεύουν τις διαρκέστερες και βαθύτερες τάσεις στην εξέλιξη των καπιταλιστικών οικονομιών και που προοιωνίζουν βαρυσήμαντους (για πολλούς, δυστοπικούς) μετασχηματισμούς στα επιχειρηματικά μοντέλα και στις μορφές εργασίας.

Πρόκειται, κατά κύριο λόγο, στην άμεση εμπορική τους μορφή, για τις εφαρμογές που παρέχουν τους ψηφιακούς χώρους όπου μπορούν να συναντηθούν και να συνδιαλλαγούν μεταξύ τους πωλητές και αγοραστές προϊόντων, πάροχοι και καταναλωτές υπηρεσιών, με την παρακράτηση συνθήως - εκ μέρους του ιδιοκτήτη της πλατφόρμας- ενός ποσοστού της χρηματικής αξίας της συναλλαγής ως κόστους διαμεσολάβησης. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η γνωστή μας πλέον στην Ελλάδα Airbnb (πλατφόρμα μεσολάβησης στην βραχυχρόνια μίσθωση κατοικιών), η Booking.com (μεσολάβηση στην ενοικίαση τουριστικών καταλυμάτων), η αμερικανική Amazon και η κινεζική Alibaba (μεσολάβηση στην πώληση και αγορά προϊόντων λιανικού εμπορίου) και η Uber (μεσολάβηση στην χρήση οχημάτων για μεταφορά), η οποία, ενώ το επιχείρησε, δεν κατάφερε (ακόμη) να εδραιώσει την παρουσία της στην Ελλάδα, αν και -στο

ίδιο περίπου πλαίσιο- είναι πρόσφατη η δημόσια συζήτηση για την Beat (παλαιότερα γνωστή ως Taxibeat) πλατφόρμα διαμεσολάβησης για τη μίσθωση ταξί.

Υπό μια ευρύτερη έννοια, και χωρίς να υπεισέρχεται πάντοτε στη συντελούμενη συναλλακτική σχέση η άμεση χρηματική διάσταση εκ μέρους των χρηστών, ψηφιακές πλατφόρμες -και μάλιστα ακόμα σημαντικότερες από τις προαναφερθείσες- είναι το Facebook και η Alphabet (Google), που μαζί με τις Apple και Microsoft ελέγχουν πλέον την ψηφιακή μας ζωή (Σμυρναίος, 2018). Αν προσθέσουμε σε όλα αυτά εφαρμογές όπως το Youtube, Instagram, LinkedIn, Viber, Snapchat, WhatsApp, Tinder, Twitter και Messenger, σχεδόν ολοκληρώνεται η βασική εικόνα του ψηφιακού μας κόσμου.

Η αξιολόγηση αυτών των νέων μορφών διαμεσολάβησης, είτε πρόκειται για την αγορά ενός βιβλίου (Amazon), είτε για την επικοινωνία με γνωστούς (Facebook), την επαγγελματική επικοινωνία (LinkedIn), την αναζήτηση και πλοήγηση προς μια διεύθυνση (Google maps) ή την αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο (Google Chrome), ποικίλλει σε σχέση με τη σκοπιά από την οποία κάποιος-α βλέπει και αντιμετωπίζει αυτές τις -όντως αξιολογούμενες- εξελίξεις.

Πολλοί υπερασπιστές της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων και αισιόδοξοι «αναπτυξιολόγοι» ισχυρίζονται ενθουσιωδώς ότι σε αυτά τα νέα επιχειρηματικά μοντέλα εκφράζεται το δυναμικό μέλλον της οικονομίας και φύεται η ελπίδα για αύξηση της παραγωγικότητας και υπέρβαση της κρίσης και της παρατεταμένης υψηλής ανεργίας. Από την άλλη μεριά, η πλευρά της τεχνοφοβικής απαισιοδοξίας βλέπει μπροστά της ένα απολύτως ζοφερό μέλλον στο οποίο οι ευφυείς μηχανές θα εκδιώξουν τον άνθρωπο από τις παραγωγικές δραστηριότητες, τα φυσικά οικοσυστήματα

θα καταρρεύσουν και η κοινωνική ζωή -δημόσια και ιδιωτική- θα καταντήσει μια τεχνολογικά επιτηρούμενη σφαίρα ανελευθερίας. Σε διάκριση με αυτές τις οπτικές, όσοι εγγράφουν τα νέα τεχνολογικά, οικονομικά και εργασιακά φαινόμενα στη συνεχή προσπάθεια του κεφαλαίου να βρει νέα πεδία και τρόπους κερδοφορίας, υπογραμμίζουν τους κινδύνους περαιτέρω αύξησης της εκμετάλλευσης, της ανισότητας, του κοινωνικού ελέγχου και της χειραγώγησης σε βάρος της πλειονότητας των εργαζομένων και αναδεικνύουν με σκεπτικισμό τα όρια των τεχνολογικών και οργανωτικών καινοτομιών μέσα στο περιοριστικό πλαίσιο του καπιταλισμού. Από την άλλη μεριά όμως βλέπουν σε κάποιες από αυτές τις τεχνολογικές καινοτομίες (στην παρούσα ή έστω σε μια τροποποιημένη μορφή τους) την -υπό άλλους κοινωνικούς καθορισμούς- δυνατότητα απομάκρυνσης του ανθρώπου από την καταναγκαστική αναγκαιότητα της βιοποριστικής εργασίας, επομένως, τη δυνατότητα διεκδίκησης περισσότερου ελεύθερου χρόνου και, μαζί με αυτό, την ελπίδα απελευθέρωσης από τα ιδεολογικά δεσμά της ηγεμονεύουσας ελίτ και την επίτευξη ανεμπόδιστης πρόσβασης όλων στα σημαντικά επιτεύγματα της επιστήμης και του πολιτισμού. Με άλλα λόγια, αυτοί οι τελευταίοι, έλκονται από μια -καθόλου εξασφαλισμένη ή αυτονόητη, εντούτοις αναγκαία και επιθυμητή- προοπτική κοινωνικής και πολιτικής χειραφέτησης, ισότητας, εξανθρωπισμού και αποκατάστασης της οικολογικής ισορροπίας. Ο Nick Srnicek ανήκει σαφώς σε αυτή την τελευταία σχολή σκέψης.

Εργάζεται μέσα στην ευρύτερη παράδοση του αντι-καπιταλισμού και αποτελεί έναν οξύ κριτικό του νεοφιλελευθερισμού.

Στο παρόν κείμενο θα επιχειρηθεί μια παρουσίαση -και λιγότερο μια κριτική αποτίμηση- των επισημώνσεων που κάνει ο Srnicek σχετικά με την προϊστορία, τα χαρακτηριστικά και τις προοπτικές του επιχειρηματικού μοντέλου της ψηφιακής πλατφόρμας καθώς και κάποιες σκέψεις με αφορμή τη μελέτη του βιβλίου του, που εκδόθηκε το 2017, με τίτλο *Καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας*.

1. Ο συγγραφέας, το θεωρητικό υπόβαθρο και οι προηγούμενες συμβολές του

Ο Καναδός Nick Srnicek, γεννημένος το 1982, είναι Λέκτορας Ψηφιακής Οικονομίας στο King's College London, στο Τμήμα Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών (Department of Digital Humanities). Πριν την ένταξή του, το 2017, στο δυναμικό του King's College δίδαξε στο University of Westminster, στο University of West London, στο UCL και στο City, University of London. Το 2013, την ίδια χρονιά που ολοκλήρωσε τη διδακτορική του διατριβή στο London School of Economics, με τίτλο *Representing complexity: the material construction of world politics*, δημοσίευσε μαζί με τον Alex Williams μια μονογραφία, που έκανε αίσθηση, με τίτλο *Accelerate: Manifesto for an accelerationist politics*¹. Στο

1 Οι δύο συγγραφείς Nick Srnicek και Alex Williams τοποθετούνται από ορισμένους σχολιαστές στην αριστερή πτέρυγα της «προσέγγισης της επιτάχυνσης» (accelerationism) που βασίζεται στην ιδέα ότι το καπιταλιστικό σύστημα που επικρατεί και οι τεχνο-κοινωνικές διαδικασίες οι οποίες το έχουν ιστορικά χαρακτηρίσει θα πρέπει να επεκταθούν, να αναπροσαρμοστούν και να επιταχυνθούν με τρόπο που θα προκαλέσει μια ριζική κοινωνική αλλαγή. Ειδικότερα, η αριστερή όψη αυτής της θεώρησης επιδιώκει να «πιέσει» τη διαδικασία της τεχνολογικής εξέλιξης πέρα από τον περιοριστικό ορίζοντα του καπιταλισμού αναπροσανατολίζοντας τη σύγχρονη τεχνολογία σε κοινωνικά επωφελείς και χειραφετητικούς σκοπούς (βλ. Beckett, 2017). Η άποψη αυτή των Srnicek και Williams πιθανόν εμπεριέχει ένα στοιχείο υποτίμησης του κοινωνικο-πολιτικά προσδιορισμένου χαρακτήρα της τεχνικής και τεχνολογικής αλλαγής. Για την κριτική σκέψη του 20ου αιώνα, η τεχνολογία, με την έννοια της παραγωγικής δύναμης, δεν είναι μια ουδέτερη επιστημονική παράμετρος, αλλά αντιμετωπίζεται ως ιστορικά και κοινωνικά καθορισμένη συμπύκνωση και αναπαραγωγικό θεμέλιο των παραγωγικών - ταξικών σχέσεων.

σύντομο αυτό κείμενο οι δύο συγγραφείς ισχυρίζονται ότι ο παγκόσμιος πολιτισμός θα αντιμετωπίσει κατακλυσμιαίες αλλαγές οι οποίες θα θέσουν υπό αμφισβήτηση τους κανόνες και τις αρχές της πολιτικής όπως αυτές εδραιώθηκαν από την ίδρυση των εθνών-κρατών, την ανάπτυξη του καπιταλισμού και τους πολέμους του 20ου αιώνα. Η πιο σημαντική από αυτές είναι η κατάρρευση του κλιματικού συστήματος με συνέπειες απειλητικές για την ίδια τη ζωή σε πλανητικό επίπεδο. Επίσης, επισημαίνεται η σημασία της οικονομικής κρίσης την οποία οι κυβερνήσεις διαχειρίζονται, ακολουθώντας νεοφιλελεύθερες επιλογές, με πολιτικές λιτότητας, μαζική ανεργία, στασιμότητα ή μείωση μισθών και διάλυση του κοινωνικού κράτους. Σε αντίθεση με τις επιταχυνόμενες καταστροφές που επιφέρει ο καπιταλισμός επ' ωφελεία των λίγων ισχυρών, η θεωρία και η πολιτική των υποτελών τάξεων αδυνατεί να παραγάγει νέες ιδέες και μορφές οργάνωσης για να μετασχηματίσει τις κοινωνίες προς όφελος των πολλών και έτσι η πιθανότητα ενός βιώσιμου μέλλοντος κοινωνικής ισότητας ακυρώνεται. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η απουσία ενός σύγχρονου ριζοσπαστικού κοινωνικού και οικονομικού οράματος και ενός αντίστοιχου πολιτικού σχεδίου για το μέλλον είναι εμφανής.

Οι δύο συγγραφείς εξέλιξαν τον προβληματισμό τους δύο χρόνια μετά, το 2015, με την έκδοση του βιβλίου *Inventing the Future: Postcapitalism and a World without Work*, το οποίο, επίσης, συζητήθηκε και σχολιάστηκε ευρύτατα. Το συγκεκριμένο βιβλίο κινείται στην παράδοση των προσεγγίσεων της αντι-εργασίας² (anti-work politics) και προσπαθεί να τις συνδυάσει με το πλαίσιο των σύγχρονων

τεχνολογικών αλλαγών. Εκεί εκθέτουν την άποψή τους για την ανάγκη μιας συνολικής αντίθεσης στη λιτότητα και τον νεοφιλελευθερισμό και εστιάζουν στις πιθανές συνέπειες των τεχνολογικών αλλαγών, ειδικά της αυτοματοποίησης που αναμένεται να αυξήσει την ανεργία, επομένως να δημιουργήσει ένα «πλεόνασμα πληθυσμού». Στο *Inventing the Future* οι Srnicek και Williams ασκούν κριτική σε μια παραδοσιακή προσέγγιση πολλών αριστερών και εργατικών κομμάτων και κινημάτων, την οποία ονομάζουν «λαϊκή πολιτική» (folk politics). Ισχυρίζονται ότι τα καθιερωμένα αιτήματα που συνήθως τίθενται σε τοπικό πλαίσιο για συντάξεις, κοινωνική ασφάλιση κ.ο.κ. έχουν σε κάποιο βαθμό ξεπεραστεί από την ίδια την πραγματικότητα και πρέπει να δώσουν τη θέση τους (ή έστω να συμπληρωθούν) από ένα νέο σύνολο απαιτήσεων εντός του οποίου πρέπει να ξεχωρίζουν η πλήρης αυτοματοποίηση σε συνδυασμό με την μείωση της ανθρώπινης εργασίας και το καθολικό βασικό εισόδημα (universal basic income).

Το δεύτερο βιβλίο που υπογράφει ο Srnicek -μόνος του αυτή τη φορά- είναι το *Platform Capitalism* (Ο καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας, Polity Press, 2017), που αποτελεί αντικείμενο της ανάλυσης που ακολουθεί. Τα τρέχοντα ενδιαφέροντα του Srnicek εστιάζονται στην ψηφιακή οικονομία, την πολιτική της αντι-εργασίας, την ανάπτυξη της Μαρξιστικής οικονομίας και την πολιτική οικονομία της τεχνητής νοημοσύνης. Το επόμενο βιβλίο του (μαζί με την Helen Hester) θα έχει τον τίτλο *After Work: The fight for free time*.

2 Η προσέγγιση της αντι-εργασίας (ή της άρνησης της εργασίας) έχει συνδεθεί με μια σειρά -συνήθως ανόμοιες μεταξύ τους- θεωρητικές συμβολές, από την ίδια τη μαρξιστική παράδοση μέσω του Paul Lafargue, του οποίου το έργο «Το δικαίωμα στην τεμπελιά» αποτελεί μια πρώιμη εκδοχή του ρεύματος αυτού, μέχρι τους θεωρητικούς του Ιταλικού εργατισμού (Antonio Negri, Mario Tronti), τα κείμενα του Andre Gorz, τη γαλλική Καταστασιακή Διεθνή και ορισμένα ρεύματα του αναρχισμού.

2. Το Βιβλίο «Καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας»: Δομή, περιεχόμενα, οπτική και επιδιώξεις

Το βιβλίο *Ο καπιταλισμός της ψηφιακής πλατφόρμας*, μετά από μια σύντομη επεξηγηματική εισαγωγή, χωρίζεται σε τρία κεφάλαια που το καθένα αντιστοιχεί σε μία από τις τρεις εξεταζόμενες φάσεις της νέας ψηφιακής οικονομίας: α) το παρελθόν, το πώς φτάσαμε ως εδώ, με τίτλο «Η μεγάλη κάμψη», όπου εξετάζονται το τέλος της μεταπολεμικής ευημερίας, η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και η παγκόσμια κρίση που ξεκίνησε το 2008, β) το παρόν, κεφάλαιο ομότιτλο με τον γενικό τίτλο του βιβλίου, όπου παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά των ψηφιακών πλατφορμών και αναλύονται πέντε διακριτά είδη ψηφιακής πλατφόρμας και γ) το μέλλον, με τίτλο «Οι μεγάλοι πόλεμοι των πλατφορμών», όπου εξετάζονται οι τάσεις, οι προκλήσεις και οι μελλοντικές προοπτικές.

Στην *Εισαγωγή* ο Srnicek (2017, σελ. 1)³ παρατηρεί ότι τα βιβλία για τα θέματα των νέων ψηφιακών τεχνολογιών δεν είναι λίγα, ωστόσο πολλοί συγγραφείς εστιάζουν στην ιδιωτικότητα και στην κρατική κυριαρχία παραβλέποντας θέματα αναφορικά με την ιδιοκτησία και την κερδοφορία. Μια άλλη ομάδα συγγραφέων βλέπει τις επιχειρήσεις ως πραγματοποιήσεις συγκεκριμένων ιδεών και αξιών και κριτικάρει το γεγονός ότι δεν δρουν ανθρωπιστικά, συνεπώς και σε αυτή την περίπτωση παραγνωρίζονται το οικονομικό πλαίσιο και οι επιτακτικές απαιτήσεις του καπιταλιστικού συστήματος. Άλλοι συγγραφείς εξετάζουν πράγματι τις αναδυόμενες οικονομικές τάσεις, αλλά τις παρουσιάζουν αποσυνδεδεμένες

από την ιστορία τους, δηλ. δεν αναρωτιούνται γιατί έχουμε αυτή την οικονομία που έχουμε ή δεν αναγνωρίζουν στη σημερινή οικονομία την προσπάθεια απάντησης στα «χθεσινά» προβλήματα. Τέλος, ένας αριθμός συγγραφέων αναγνωρίζει ότι η εργασία στην ψηφιακή οικονομία συνιστά μια καμπή στη σχέση εργαζομένων και κεφαλαίου, αλλά αφήνει εκτός συζήτησης κάθε ανάλυση για τις ευρύτερες οικονομικές τάσεις και τον ενδοκαπιταλιστικό ανταγωνισμό. Ο συγγραφέας αντιθέτως κάνει σαφές ότι εξετάζει τις επιχειρήσεις της νέας τεχνολογίας ως *καπιταλιστικές επιχειρήσεις*, δηλαδή ως επιχειρήσεις που λειτουργούν στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Δεν τις εξετάζει ως «πολιτισμικά φαινόμενα» (αν και περιλαμβάνει αναφορές για αυτή τη διάσταση η οποία δεν είναι καθόλου δευτερεύουσα ως προς την ικανότητά τους να ασκούν επιτυχείς εμπορικές δραστηριότητες), ούτε ως πολιτικούς φορείς που επιθυμούν να ασκήσουν εξουσία, αλλά ως οικονομικές μονάδες που επιδιώκουν αδιάκοπα νέα προϊόντα, νέες αγορές, νέους τρόπους εκμετάλλευσης και περισσότερο κέρδος.

Από την αρχή ο Srnicek (2017, σελ. 3) θέτει ένα καίριο ερώτημα αναφορικά με το πού πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας εάν θέλουμε να εκτιμήσουμε τα αποτελέσματα της ψηφιακής τεχνολογίας στον καπιταλισμό. Πρέπει, απαντά, να κοιτάξουμε στις επιχειρήσεις τεχνολογίας. Ωστόσο, ο τομέας αυτός, με τη στενή του έννοια, είναι τελικά ένα μικρό μέρος της οικονομίας (στις ΗΠΑ, μόλις το 6,8% της προστιθέμενης αξίας και το 2,5% του εργατικού δυναμικού), ενώ η ψηφιακή οικονομία είναι κάτι ευρύτερο από τον τεχνολογικό τομέα και μόνο. Αφορά επιχειρήσεις προερχόμενες από πολλούς διαφορετικούς κλάδους οι οποίες χρησιμοποιούν

3 Οι σελίδες που αναφέρονται στα αποσπάσματα του βιβλίου προέρχονται από ψηφιακή έκδοση, επομένως ενδέχεται να διαφέρουν από την έντυπη μορφή του. Επίσης, όλα τα παραθέματα έχουν μεταφραστεί από την αγγλική γλώσσα από τον συντάκτη του κειμένου, ο οποίος φυσικά ευθύνεται και για τυχόν λάθη.

τεχνολογίες πληροφορικής, διαχειρίζονται δεδομένα και αξιοποιούν το διαδίκτυο στο πλαίσιο του επιχειρησιακού τους μοντέλου. Υπό αυτή την έννοια η ψηφιακή οικονομία είναι πολύ μεγαλύτερη σε μέγεθος από ότι ο στενός τεχνολογικός τομέας της πληροφορικής· παράγει καινοτομία και επηρεάζει καθοριστικά το σύνολο της οικονομικής ζωής, έτσι ώστε η σπουδαιότητά της να συγκρίνεται με αυτήν των χρηματοοικονομικών. Επιπλέον, η «ηγεμονία» του τεχνολογικού τομέα δεν συνίσταται μόνο στην οικονομική αλλά επεκτείνεται και στην ιδεολογική επιρροή, με τη διάδοση και επιβολή μηνυμάτων και παραδοχών που σηματοδοτούν κυρίαρχους τρόπους σκέψης και καθοδηγούν συλλογικές και ατομικές πρακτικές: οι πόλεις πρέπει να γίνουν πιο «έξυπνες», οι εργαζόμενοι πιο «ευέλικτοι», οι επιχειρήσεις να αναδιοργανωθούν οργανωτικά και να αναδιαρθρωθούν τεχνολογικά, οι κυβερνήσεις να συρρικνώσουν την παρέμβαση και τις δαπάνες τους, και τα παρόμοια.

Με βάση αυτές τις γενικές υποθέσεις, το κεντρικό επιχείρημα του βιβλίου, όπως σημειώνει ο ίδιος ο συγγραφέας (2017, σελ. 5), είναι ότι

«εξαιτίας της μακρόχρονης πτώσης της κερδοφορίας από τη βιομηχανική δραστηριότητα, ο καπιταλισμός έχει στραφεί στα δεδομένα [data] αντιμετωπίζοντάς τα ως έναν τρόπο να διατηρηθεί η οικονομική ανάπτυξη και η ζωτικότητα έναντι ενός υποτονικού βιομηχανικού τομέα. Τον 21ο αιώνα, με βάση τις αλλαγές στις ψηφιακές τεχνολογίες, τα δεδομένα έχουν γίνει ολόένα και πιο κεντρικά για τις επιχειρήσεις και τις σχέσεις τους με τους εργαζόμενους, τους πελάτες και τους άλλους καπιταλιστές. Η πλατφόρμα έχει αναδειχθεί ως ένα νέο επιχειρηματικό μοντέλο, ικανό να εξαγάγει και να ελέγχει τεράστιες ποσότητες δεδομένων, και μέσω αυτής της αλλαγής έχουμε δει την άνοδο μεγάλων μονοπωλιακών επιχειρήσεων. Σήμερα ο καπιταλισμός των οικονομιών υψηλού και μεσαίου

εισοδήματος κυριαρχείται όλο και περισσότερο από αυτές τις επιχειρήσεις και η δυναμική που περιγράφεται σε αυτό το βιβλίο υποδηλώνει ότι η τάση πρόκειται να συνεχιστεί. Στόχος [του βιβλίου] είναι να εξεταστούν αυτές οι πλατφόρμες στο πλαίσιο της ευρύτερης οικονομικής ιστορίας, να γίνουν κατανοητές ως μέσο για τη εξασφάλιση κέρδους και να αναλυθούν ορισμένες από τις τάσεις που παράγονται ως αποτέλεσμα της λειτουργίας τους.»

3. Το παρελθόν: Πώς φτάσαμε στο μοντέλο της ψηφιακής πλατφόρμας;

Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφεται συνοπτικά η πορεία των αναπτυγμένων οικονομιών από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και ύστερα με έμφαση στις κρίσεις που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του σημερινού οικονομικού τοπίου. Η προσπάθεια του συγγραφέα είναι να εξηγηθεί η ανάπτυξη των τεχνολογιών που σήμερα κυριαρχούν ως αποτέλεσμα βαθύτερων τάσεων του καπιταλισμού.

Η άποψη του Srnicek (2017, σελ. 9) είναι ότι υπάρχουν τρεις «στιγμές» στη σχετικά πρόσφατη ιστορία του καπιταλισμού που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την παρούσα συγκυρία: η αντίδραση στην ύφεση της δεκαετίας του 1970, η έκρηξη των επιχειρήσεων νέας τεχνολογίας της δεκαετίας του 1990 και η αντίδραση στην κρίση του 2008. Κάθε μία από αυτές τις περιόδους, με το ιδιαίτερο περιεχόμενο που εξέλαβε, έθεσε το σκηνικό για τη νέα ψηφιακή οικονομία και καθόρισε τους τρόπους με τους οποίους αυτή έχει αναπτυχθεί. Για να κατανοήσουμε όμως αυτές τις εξελίξεις, όπως σημειώνει ο συγγραφέας, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι, πέρα από τα όποια συγκυριακά συμβάντα, ο καπιταλισμός, ως παραγωγικό και κοινωνικό σύστημα,

έχει ορισμένα αμετάβλητα χαρακτηριστικά, τα οποία λειτουργούν ως θεμελιώδεις παράμετροι και αναγκαιότητες για οποιαδήποτε δεδομένη ιστορική περίοδο. Αν λοιπόν χρειάζεται να εξηγήσουμε τα αίτια, τη δυναμική και τις συνέπειες της σημερινής κατάστασης, πρέπει πρώτα να καταλάβουμε πώς λειτουργεί ο καπιταλισμός και ειδικότερα τι τον κάνει ικανό να προσαρμόζεται και να αναπτύσσεται, αξιοποιώντας μάλιστα τις ίδιες τις κρίσεις του για αυτό το σκοπό. Σύμφωνα με τον Srnicek (2017, σελ. 10) ο καπιταλισμός, μεταξύ όλων των μέχρι σήμερα τρόπων παραγωγής, έχει επιδείξει επιτυχία στην αύξηση των επιπέδων παραγωγικότητας και αυτό το κατάφερε μέσω μιας αλλαγής στις κοινωνικές σχέσεις, ιδιαίτερα στις σχέσεις ιδιοκτησίας: για πρώτη φορά, σε γενικευμένο (συστημικό) επίπεδο, οι παραγωγοί του κοινωνικού προϊόντος (οι εργαζόμενοι άνθρωποι) διαχωρίζονται από τα μέσα παραγωγής και, για να εξασφαλίσουν τα αγαθά που χρειάζονται για επιβίωση, πρέπει πλέον να στραφούν στην αγορά. Η παραγωγή προσανατολίζεται στην (και εξαρτάται από την) αγορά. Μόνο πουλώντας κάποια εμπορεύματα στην αγορά (ή παρέχοντας υπηρεσίες) μπορεί να αποκτήσει τα χρήματα που είναι αναγκαία για την προμήθεια των απαραίτητων για την επιβίωση αγαθών. Η συστημική και καθολική προσφυγή στην αγορά οδήγησε στην αύξηση των ανταγωνιστικών ενεργειών για μείωση του κόστους παραγωγής σε σχέση με τις τιμές. Το αποτέλεσμα αυτών των ανταγωνιστικών ενεργειών, τονίζει ο Srnicek (2017, σελ. 11-12),

«εκφράστηκε στις μεσοπρόθεσμες τάσεις του καπιταλισμού: οι τιμές μειώθηκαν σταδιακά στο επίπεδο του κόστους, τα κέρδη στις διάφορες βιομηχανίες εξισώθηκαν και η αμείλικτη ανάπτυξη επιβλήθηκε ως η καθολική λογική του καπιταλισμού. Αυτή η λογική συσσωρευσης έγινε ένα εσωτερικό και δεδομένο στοιχείο, ενσωματωμένο στην κάθε

απόφαση του επιχειρηματία: ποιους να προσλάβει, πού να επενδύσει, τι να οικοδομήσει, τι να παραγάγει, ποιος να πουλήσει και ούτω καθεξής. Μια από τις σημαντικότερες συνέπειες αυτού του σχηματικού μοντέλου καπιταλισμού είναι ότι απαιτεί συνεχή τεχνολογική αλλαγή. Στην προσπάθεια να μειώσουν το κόστος, να χτυπήσουν τους ανταγωνιστές τους, να ελέγξουν τους εργαζόμενους, να μειώσουν τους χρόνους παραγωγής και να κερδίσουν μερίδιο αγοράς, οι καπιταλιστές έχουν κίνητρο να μετασχηματίζουν συνεχώς την εργασιακή διαδικασία. Αυτή ήταν η πηγή του τεράστιου δυναμισμού του καπιταλισμού, καθώς οι καπιταλιστές τείνουν να αυξάνουν συνεχώς την παραγωγικότητα της εργασίας και αγωνίζονται να ξεπεράσουν ο ένας τον άλλο στην απόκτηση κερδών. Αλλά η τεχνολογία είναι επίσης κεντρική στον καπιταλισμό και για άλλους λόγους. Έχει συχνά χρησιμοποιηθεί για να αποειδικεύσει εργάτες και να υπονομεύσει την εξουσία των ειδικευμένων εργαζομένων (αν και υπάρχουν και αντίθετες τάσεις επανακατάρτισης και αναβάθμισης δεξιοτήτων). Αυτές οι τεχνολογίες αποειδικεύσης επιτρέπουν στους φθηνότερους και πιο ευέλικτους εργαζομένους να εισέλθουν και να αντικαταστήσουν τους ειδικευμένους, καθώς και να μεταφερθούν οι διανοητικές λειτουργίες και διαστάσεις της εργασίας στη διοίκηση της επιχείρησης αντί να τις αφήσουν στα χέρια των εργαζομένων στην παραγωγή. Πίσω από αυτές τις τεχνικές αλλαγές, όμως, βρίσκεται ο ανταγωνισμός και ο αγώνας, τόσο μεταξύ των τάξεων, όσο και μεταξύ των ίδιων των καπιταλιστών, στις προσπάθειές τους να μειώσουν το κόστος παραγωγής κάτω από τον κοινωνικό μέσο όρο.»

Ο Srnicek συνεχίζει εκθέτοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της μεταπολεμικής καπιταλιστικής ανάπτυξης στον δυτικό κόσμο κατά τα μέσα του 20ου αιώνα (κυριαρχία της αμερικανικής βιομηχανίας, μαζική παραγωγή σε μεγάλα εργοστασιακά συγκροτήματα, σοσιαλδημοκρατική

συναίνεση, κράτος πρόνοιας, αυξημένα ποσοστά απασχόλησης, σταθερές εργασίες, αυξημένη κερδοφορία των επιχειρήσεων, σταδιακή αύξηση των μισθών, εγγυημένες συντάξεις κ.ο.κ.) που εξασφάλισαν μια σχετικά ομαλή τριακονταετία. Στα μέσα της δεκαετίας του '70, ωστόσο, η φθίνουσα κερδοφορία (εξαιτίας της πετρελαϊκής κρίσης, του ανταγωνισμού τιμών που προκάλεσε η είσοδος της Γερμανίας και της Ιαπωνίας στον διεθνή ανταγωνισμό κ.τ.λ.) υποχρέωσε τις βιομηχανίες να επιχειρήσουν μια διαδικασία αναδιάρθρωσης των επιχειρηματικών τους μοντέλων (Srnicek, 2017, σελ. 14-15). Είναι η περίοδος που έρχονται στο προσκήνιο -ως ανταγωνιστές του «φορντικού μοντέλου»- οι «κύκλοι ποιότητας», η «ευέλικτη εξειδίκευση» και η «λιτή παραγωγή», αλλά και που σταδιακά, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, εκδηλώνεται μια επίθεση στην οργανωμένη δύναμη της εργασίας (μείωση του ρόλου των συνδικάτων, υποβάθμιση των συλλογικών διαπραγματεύσεων) και κατ' επέκταση στους ίδιους τους εργαζόμενους, με μειώσεις μισθών, συρρίκνωση του δημόσιου τομέα της οικονομίας, απολύσεις και εξωτερικές αναθέσεις έργων.

Εντούτοις, και παρά την οικονομική ανάπτυξη της δεκαετίας του '90, η πτώση των ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας συνεχιζόταν με εξαίρεση τις επιχειρήσεις νέας τεχνολογίας (dot-com). Σύμφωνα με τον Srnicek (2017, σελ. 19) οι πιο σημαντικές πτυχές της δεκαετίας του 1990, που σχετίζονται με την σημερινή ραγδαία τεχνολογική επέκταση, ήταν η «εγκατάσταση μιας βάσης υποδομών για την ψηφιακή οικονομία και η σταδιακή στροφή προς μια εξαιρετικά ευνοϊκή νομισματική πολιτική». Αυτό που ακολούθησε ήταν η δημιουργία και ανάπτυξη επιχειρήσεων σχετικών με τις επικοινωνίες, τους υπολογιστές και το διαδίκτυο. Μέσα σε λίγα χρόνια (1995-2000) αυτή η επενδυτική και επιχειρηματική δραστηριότητα γιγαντώθηκε.

«Ο ενθουσιασμός για τη νέα βιομηχανία μεταφράστηκε σε μια μαζική εισροή κεφαλαίων για αγορά παγίων σχετικά με το διαδίκτυο. Ενώ οι επενδύσεις σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές και τεχνολογία της πληροφορίας συνεχίζονταν εδώ και δεκαετίες, το επίπεδο των επενδύσεων στην περίοδο μεταξύ 1995 και 2000 παραμένει πρωτοφανές μέχρι σήμερα. Το 1980 το επίπεδο των ετήσιων επενδύσεων σε υπολογιστές και περιφερειακό εξοπλισμό ήταν 50,1 δισ. δολάρια· το 1990 έφθασε τα 154,6 δισ. δολάρια και -στο υψηλότερο επίπεδο της φούσκας- το 2000, έφθασε την αξεπέραστη κορυφή των 412,8 δισ. δολαρίων. Αυτή ήταν, επίσης, μια παγκόσμια στροφή: στις οικονομίες χαμηλού εισοδήματος, οι τηλεπικοινωνίες ήταν ο μεγαλύτερος τομέας άμεσων ξένων επενδύσεων τη δεκαετία του 1990 με μια επένδυση πάνω από 331 δισ. δολάρια. Οι εταιρείες άρχισαν να δαπανούν τεράστια ποσά για τον εκσυγχρονισμό της υπολογιστικής τους υποδομής και, σε συνδυασμό με μια σειρά κανονιστικών αλλαγών που εισήγαγε η αμερικανική κυβέρνηση, τέθηκε η βάση για την κυρίαρχη θέση του Διαδικτύου στα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας. Συγκεκριμένα, αυτή η επένδυση σήμαινε την εγκατάσταση εκατομμυρίων μιλιών οπτικών ινών και υποβρυχίων καλωδίων, την επίτευξη σημαντικής προόδου στον σχεδιασμό λογισμικού και δικτύων και την πραγματοποίηση μεγάλων επενδύσεων σε βάσεις δεδομένων και διακομιστές. Αυτή η διαδικασία επιτάχυνε επίσης την τάση εξωτερικής ανάθεσης εργασιών που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970 και που στη συνέχεια έγινε ευκολότερη τόσο στο επίπεδο της έναρξης όσο και σε αυτό της διαχείρισης, δεδομένου ότι τα κόστη συντονισμού μειώθηκαν δραστικά και η διαδικασία διευκολύνθηκε από τους νέους τρόπους παγκόσμιας επικοινωνίας και τις αλυσίδες εφοδιασμού.» (Srnicek, 2017, σελ. 21-22)

Από αυτή την άποψη, η τεχνολογική έκρηξη της δεκαετίας του 1990, παρότι μεσολάβησε το σκάσιμο της φούσκας το Μάρτιο 2000, με την κατάρρευση του δείκτη Nasdaq στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης⁴ και την ανάσχεση της ξέφρενης κούρσας των επιχειρήσεων dot-com, έθεσε τις βάσεις για τη σημερινή ψηφιακή οικονομία.

Η εμπιστοσύνη στην διευκολυντική νομισματική πολιτική συνεχίστηκε και οι απανωτές μειώσεις επιτοκίων στις οποίες προχώρησε η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ στην προσπάθειά της να αποτρέψει τη γενίκευση της κρίσης οδήγησαν σε συνθήκες φτηνού δανεισμού και σε αναζήτηση επενδυτικών ευκαιριών. Τα χαμηλά επιτόκια δεν ενθάρρυναν τις κλασσικές χρηματοοικονομικές επενδύσεις, αντιθέτως προσέλκυσαν χρήματα σε παρακινδυνευμένες επενδυτικές πρωτοβουλίες υψηλού ρίσκου, αλλά και σχετικά σύντομης και υψηλής απόδοσης, καμουφλαρισμένες μέσα σε περίπλοκα χρηματιστηριακά παράγωγα και «προστατευμένες» από επισφαλή ασφάλιστρα κινδύνου. Οι παράτολμες αυτές πρακτικές απέδιδαν μέχρι το Σεπτέμβριο 2008, οπότε, με αφορμή την κατάρρευση της αγοράς ενυπόθηκων δανείων στις ΗΠΑ, ξέσπασε η μεγάλη οικονομική κρίση που συντάρραξε τον κόσμο.

Στην περίπτωση των ΗΠΑ, που αναφέρεται στο βιβλίο, η προσπάθεια ελέγχου των συνεπειών της κρίσης περιλάμβανε ένα τεράστιο πακέτο διάσωσης τραπεζών ύψους 700 δισ. δολαρίων και πολλά άλλα μέτρα που φόρτωναν το βάρος της ανάταξης στις παρεμβάσεις του δημόσιου τομέα και μετέτρεψαν το υψηλό ιδιωτικό σε υψηλό δημόσιο χρέος μετά την

κρίση. Και πάλι η μείωση των επιτοκίων θεωρήθηκε αναγκαία παρέμβαση. Όπως σημειώνει ο Srnicek (2017, σελ. 25), «από το 2008 μέχρι το 2016, οι νομισματικοί φορείς μείωσαν τα επιτόκια 637 φορές. Αυτό [...] δημιούργησε ένα περιβάλλον χαμηλού επιτοκίου για την παγκόσμια οικονομία - βασική προϋπόθεση για να δημιουργηθούν τμήματα της σημερινής ψηφιακής οικονομίας». Το περιβάλλον χαμηλών επιτοκίων (νομισματική πολιτική) σε συνδυασμό με την αύξηση των εταιρικών ταμειακών διαθεσίμων (που προήλθε από αύξηση της κερδοφορίας πολλών μεγάλων τεχνολογικών επιχειρήσεων εν μέσω κρίσης και λιτότητας για εργαζόμενους και άνεργους) και την τεραστίων διαστάσεων φοροαποφυγή (διαρροή δημόσιων εσόδων), μέσω των διαφόρων «φορολογικών παραδείσων», οδήγησε αρκετές μεγάλες εταιρείες στο να διαθέτουν σημαντικά χρηματικά ποσά προς επένδυση. Το εύλογο ερώτημα που τέθηκε λοιπόν ήταν: Πού θα επενδυθούν αυτά τα διαθέσιμα κεφάλαια για να αποφέρουν κέρδη σε μια περίοδο μάλιστα που τα δραματικά ποσοστά ανεργίας, η επισφάλεια και οι χαμηλοί μισθοί έχουν κάνει τους εργαζόμενους πιο ευάλωτους;

4. Το παρόν: Οι ψηφιακές πλατφόρμες στον καπιταλισμό

«Ο καπιταλισμός, όταν χτυπά μια κρίση, τείνει να αναδιαρθρωθεί. Νέες τεχνολογίες, νέες οργανωτικές μορφές, νέοι τρόποι εκμετάλλευσης, νέες μορφές εργασίας και νέες αγορές αναδύονται για να δημιουργήσουν ένα νέο τρόπο συσσώρευσης κεφαλαίων. Όπως είδαμε με την κρίση της πλεονάζουσας

4 Στις 10 Μαρτίου 2000, ο δείκτης Nasdaq έκλεισε στις 5.048,62 μονάδες, έχοντας καταγράψει άνοδο 570% από τις αρχές του 1995. Η συνεχής καθοδική πορεία που ακολούθησε ολοκληρώθηκε τον Οκτώβριο του 2002 στις 1.114 μονάδες.

παραγωγικής ικανότητας τη δεκαετία του '70, η βιομηχανία προσπάθησε να ανακάμψει επιτιθέμενη στην εργασία και στρεφόμενη προς όλο και πιο λιτά επιχειρηματικά μοντέλα. Μετά την αποτυχία της δεκαετίας του 1990, οι εταιρείες που βασίζονται στο διαδίκτυο κινήθηκαν προς επιχειρηματικά μοντέλα που αξιοποιούσαν τα χρήματα που ήταν διαθέσιμα προς επένδυση.» (Srnicek, 2017, σελ. 36)

Η μεταστροφή προς τη νέα κυρίαρχη αφήγηση σχετικά με την μεγάλη επερχόμενη κοινωνικο-οικονομική αλλαγή που θα επιφέρει η τεχνολογία με όρους όπως «4η βιομηχανική επανάσταση» (Schwab, 2016) και «δεύτερη εποχή των μηχανών» (Brynjolfsson & McAfee, 2016), συντελέστηκε μέσα στην κρίση και συνδέθηκε με την απότομη άνοδο ορισμένων μεγάλων εταιρειών ψηφιακής τεχνολογίας (Σχήμα 1).

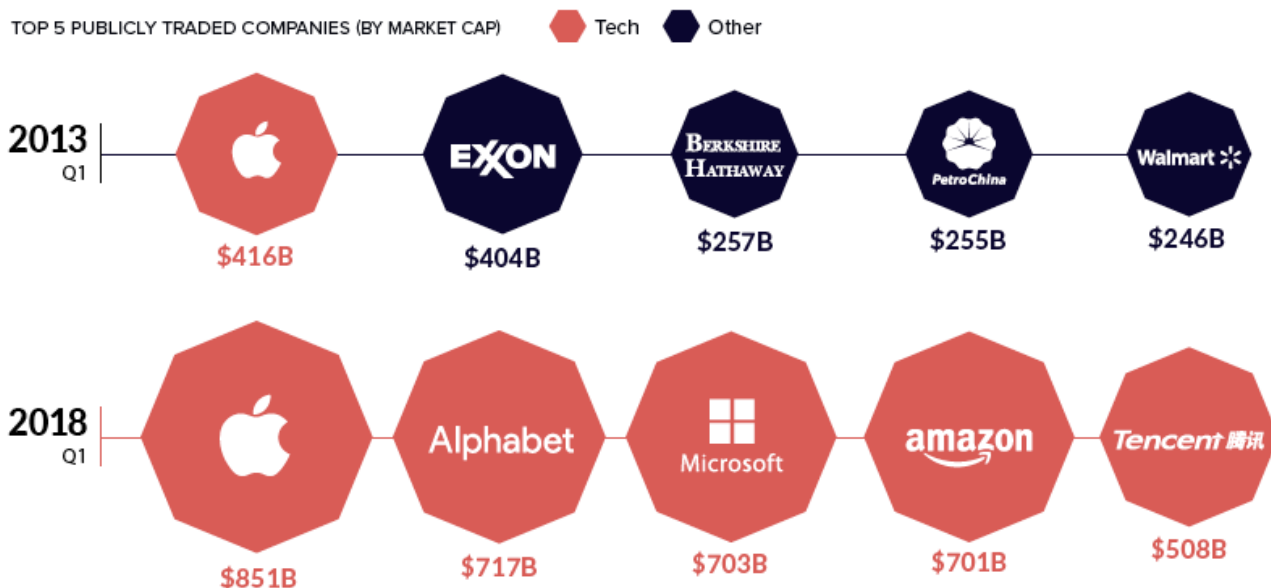
Επίσης, συνοδεύθηκε από εκατοντάδες ιστορίες περί νέων καινοτόμων επιχειρηματικών εγχειρημάτων (startups) και περιβλήθηκε από μια ολόκληρη νέα ορολογία σχετικά με το «διαδίκτυο των πραγμάτων» (internet of things), το υπολογιστικό νέφος (cloud technology), τα

μεγάλα σύνολα δεδομένων (big data), την επαυξημένη πραγματικότητα (augmented reality), τη χρηματοδότηση που βασίζεται στη συμμετοχή πλήθους μικροεπενδυτών (crowdfunding) κ.τ.λ.

Δίπλα στον διαρκή διάλογο που διεξάγεται στο εσωτερικό ερευνητικών κύκλων που κινούνται στο αριστερό σκέλος του πολιτικού φάσματος και που περιλαμβάνει ιδέες και απόψεις σχετικά με το ρόλο της διανοητικής εργασίας στην εξέλιξη του σύγχρονου καπιταλισμού, την επικαιρότητα της μαρξικής έννοια της «γενικής διάνοιας» (Μαρξ, 1990, σελ. 539), τη σημασία της μετατροπής της επιστημονικής γνώσης σε -υποταγμένη στο κεφάλαιο- άμεση παραγωγική δύναμη κ.τ.λ., ο Srnicek (2017, σελ. 38-39) θέτει το δικό του επιχείρημα:

«...στον εικοστό πρώτο αιώνα ο προηγμένος καπιταλισμός επικεντρώθηκε στην εξαγωγή και στη χρήση ενός συγκεκριμένου είδους πρώτης ύλης: των δεδομένων. Αλλά είναι σημαντικό να είναι σαφές ποια είναι τα δεδομένα. Πρώτον, θα διακρίνουμε τα δεδομένα (πληροφορίες περί του ότι συνέβη κάτι) από τη γνώση (πληροφορίες περί του γιατί συνέβη κάτι). Τα δεδομένα μπορεί να περιλαμβάνουν

Σχήμα 1: Συγκριτική αποτίμηση αξίας εταιρειών σε δισ. δολάρια (2013 και 2018)

Πηγή: Infographic by Jeff Desjardins (October 4, 2018) *The 8 Major Forces Shaping the Future of the Global Economy*

γνώση, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση [για να είναι δεδομένα]. Τα δεδομένα επίσης συνεπάγονται την καταγραφή, επομένως ένα υλικό μέσο κάποιου είδους. Ως καταγεγραμμένη οντότητα, κάθε δεδομένο απαιτεί αισθητήρες για να το συλλάβουν και συστήματα αποθήκευσης για να το διατηρήσουν. Τα δεδομένα δεν είναι άυλα, και μια ματιά στην κατανάλωση ενέργειας των κέντρων δεδομένων μπορεί γρήγορα να το αποδείξει (το διαδίκτυο στο σύνολό του είναι υπεύθυνο για περίπου το 9,2% της παγκόσμιας κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας). Θα πρέπει επίσης να είμαστε επιφυλακτικοί στο να νομίζουμε ότι η συλλογή και ανάλυση δεδομένων είναι εύκολη ή αυτοματοποιημένη διαδικασία. Τα περισσότερα δεδομένα πρέπει να καθαρίζονται και να οργανώνονται σε τυποποιημένες μορφές για να μπορούν να χρησιμοποιηθούν. Ομοίως, η δημιουργία των κατάλληλων αλγορίθμων υποδηλώνει και συνεπάγεται τη χειρωνακτική εισαγωγή μαθησιακών παραμέτρων σε ένα σύστημα. Συνολικά, αυτό σημαίνει ότι η συλλογή δεδομένων σήμερα εξαρτάται από μια τεράστια υποδομή για τη συλλογή, την καταγραφή και την ανάλυση. Τι είναι αυτό που καταγράφεται; Με απλά λόγια, πρέπει να θεωρήσουμε τα δεδομένα ως την πρώτη ύλη που πρέπει να εξαχθεί και οι δραστηριότητες των χρηστών είναι η φυσική πηγή αυτής της πρώτης ύλης. Ακριβώς όπως το πετρέλαιο, τα δεδομένα είναι ένα υλικό που πρέπει να εξάγεται, να εξευγενίζεται και να χρησιμοποιείται με διάφορους τρόπους. Όσο πιο πολλά δεδομένα έχει κάποιος, τόσο περισσότερες χρήσεις μπορεί να κάνει με αυτά.»

Είναι γεγονός ότι χρήση δεδομένων για οικονομικούς σκοπούς γινόταν ήδη πολλά χρόνια πριν, ωστόσο, το καινούργιο στοιχείο είναι ότι μόνον στις μέρες μας έγινε τεχνικά πιο απλή και οικονομικά πιο φτηνή η μετατροπή απλών δραστηριοτήτων σε καταγεγραμμένα και τυποποιημένα δεδομένα (όπως για παράδειγμα η επιλογή μιας

θεατρικής παράστασης, ή η αγορά ενός ρούχου μέσω ηλεκτρονικής παραγγελίας και πληρωμής). Αυτό με τη σειρά του αύξησε εκθετικά την διαθέσιμη ποσότητα δεδομένων και η συγκλονιστικά μεγαλύτερη ποσότητα δεδομένων μετέβαλε τον ρόλο, τη σημασία και την αξία τους σε επιχειρηματικό επίπεδο. Όπως ανέφερε ο Φ. Παπαδάκης, υποψήφιος διδάκτορας του King's College, παρουσιάζοντας σε εκδήλωση του Ευρωκοινοβουλίου στοιχεία για την εκθετική ανάπτυξη του ψηφιακού κόσμου (βλ. ιστοσελίδα *Πόσα παραχωρούμε τελικά στα social media*); «κάθε μέρα παράγονται 2,5 πεντάκις εκατομμύρια bytes δεδομένων, το 90% των δεδομένων στην παγκόσμια ιστορία δημιουργήθηκε την τελευταία διετία, κάθε μέρα γίνονται 5 δισ. αναζητήσεις στην Google και κάθε λεπτό οι χρήστες του YouTube παρακολουθούν 4,1 εκατομμύρια βίντεο». Έτσι, «τα δεδομένα από περιφερειακή πτυχή της λειτουργίας των επιχειρήσεων γίνονται όλο και πιο πολύ κεντρικός πόρος» (Srnicek, 2017, σελ. 40). Εντέλει, τα δεδομένα μπορούν να αξιοποιηθούν

«για να εξυπηρετήσουν έναν ορισμένο αριθμό από βασικές καπιταλιστικές λειτουργίες: εκπαιδεύουν-εξελίτσουν τους αλγορίθμους και τους παρέχουν πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών· επιτρέπουν τον συντονισμό ενεργειών και την εξωτερική ανάθεση εργασιών· ευνοούν τη βελτιστοποίηση και την ευελιξία των παραγωγικών διαδικασιών· καθιστούν δυνατή τη μετατροπή των προϊόντων χαμηλού περιθωρίου κέρδους σε υπηρεσίες υψηλού περιθωρίου κέρδους· και η ανάλυση δεδομένων συνιστά η ίδια παραγωγή νέων δεδομένων, μέσα σε έναν ενάρτετο κύκλο. Βάσει των σημαντικών πλεονεκτημάτων της καταγραφής και χρήσης δεδομένων, αλλά και των ανταγωνιστικών πιέσεων του καπιταλισμού, ήταν μάλλον αναπόφευκτο ότι αυτή η πρώτη ύλη θα καλούνταν να αντιπροσωπεύσει μια μεγάλη νέα πηγή εξαγωγής [κέρδους].» (Srnicek, 2017, σελ. 41)

Εντούτοις, οι περισσότερες τυπικές καπιταλιστικές επιχειρήσεις δεν ήταν έτοιμες και ικανές να συγκεντρώσουν, αναλύσουν και γενικότερα αξιοποιήσουν καταλλήλως τα δεδομένα. Οι παραδοσιακές μορφές λειτουργίας και τα σχετικά επιχειρηματικά μοντέλα χρειάζονταν αλλαγή εάν ήθελαν να ωφεληθούν από τη διαθεσιμότητα δεδομένων. Την αλλαγή αυτή ήρθε να υλοποιήσει, σύμφωνα με τον Srnicek (2017, σελ. 42), ένας δυναμικός νέος τύπος επιχείρησης: η ψηφιακή πλατφόρμα. Τι είναι λοιπόν οι ψηφιακές πλατφόρμες;

«Στο γενικότερο επίπεδο, οι πλατφόρμες είναι ψηφιακές υποδομές που δίνουν τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης μεταξύ δύο ή περισσότερων ομάδων. Ως εκ τούτου, τοποθετούνται ως μεσάζοντες που συγκεντρώνουν διαφορετικούς χρήστες: πελάτες, διαφημιστές, παρόχους υπηρεσιών, παραγωγούς, προμηθευτές και ακόμη και φυσικά αντικείμενα. Συχνά, αυτές οι πλατφόρμες περιλαμβάνουν μια σειρά εργαλείων που επιτρέπουν στους χρήστες τους να δημιουργήσουν τα δικά τους προϊόντα, υπηρεσίες και αγορές. Αντί να χρειάζεται να οικοδομήσουμε μια αγορά από την αρχή, μια πλατφόρμα παρέχει τη βασική υποδομή για τη μεσολήβηση μεταξύ διαφορετικών ομάδων. Αυτό είναι το πλεονέκτημα έναντι των παραδοσιακών επιχειρηματικών μοντέλων όσον αφορά τα δεδομένα, αφού μια πλατφόρμα τοποθετείται πρώτον, μεταξύ των χρηστών και δεύτερον, ως το έδαφος πάνω στο οποίο αναπτύσσονται οι δραστηριότητές τους, πράγμα που τους παρέχει προνομιακή πρόσβαση στην καταγραφή αυτών των δραστηριοτήτων. [...] Και καθώς όλο και περισσότεροι κλάδοι κινούνται προς την on line ψηφιοποίηση των δραστηριοτήτων τους, όλο και περισσότερες επιχειρήσεις θα αναπτύξουν ψηφιακές πλατφόρμες. Ως εκ τούτου, οι πλατφόρμες είναι

κάτι πολύ παραπάνω από επιχειρήσεις του διαδικτύου ή τεχνολογικές εταιρείες, αφού μπορούν να λειτουργούν οπουδήποτε πραγματοποιείται ψηφιακή αλληλεπίδραση. Το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό είναι ότι οι ψηφιακές πλατφόρμες παράγουν το δικτυακό φαινόμενο⁵ (network effect) και εξαρτώνται από αυτό: όσο πιο πολλοί χρήστες χρησιμοποιούν μια πλατφόρμα, τόσο πιο πολύτιμη γίνεται αυτή για τον οποιοδήποτε άλλον.» (Srnicek, 2017, σελ. 43-44)

Το Facebook είναι το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα: όσο και περισσότεροι χρήστες το επιλέγουν ως μέσο κοινωνικής δικτύωσης ακριβώς επειδή εκεί θα βρουν τους περισσότερους γνωστούς και φίλους που το έχουν επιλέξει πριν από αυτούς. Από την άλλη μεριά, όσο περισσότεροι χρήστες το χρησιμοποιούν τόσο καλύτεροι μπορούν να είναι οι αλγόριθμοι που ρυθμίζουν τις ροές των δεδομένων. Αυτό όμως, σημειώνει ο Srnicek (2017, σελ. 44), «δημιουργεί έναν κύκλο όπου περισσότεροι χρήστες προσελκύουν περισσότερους χρήστες, γεγονός που οδηγεί σε πλατφόρμες με “φυσική τάση” προς μονοπώληση». Έτσι, η λειτουργία μιας πλατφόρμας που κατέχει δεσπόζουσα (μονοπωλιακή) -ή έστω πλεονεκτική- θέση σε ένα πεδίο έχει περίπου ως εξής: Οι πολλοί χρήστες προκαλούν ακόμα περισσότερους χρήστες· αυτοί με τη σειρά τους εκτελούν περισσότερες (καταγραφόμενες) δραστηριότητες· έτσι συγκεντρώνονται περισσότερα δεδομένα· τα αυξημένα δεδομένα όταν αναλύονται παρέχουν καλύτερα ευρήματα τα οποία συμβάλλουν στην βελτίωση της αποτελεσματικότητας της πλατφόρμας, η οποία με τον τρόπο αυτό προσελκύει περισσότερους χρήστες σε βάρος των ανταγωνιστών κ.ο.κ. Στη άκρη βεβαίως αυτής της αλυσίδας δεν θα συναντήσει κάποιος

5 Το «δικτυακό φαινόμενο» υφίσταται όταν η αξία ενός προϊόντος για τους χρήστες αυξάνεται καθώς μεγαλώνει ο αριθμός των χρηστών του (βλ. <http://lexicon.ft.com/Term?term=network-effect>).

κυρίως περισσότερη χρησιμότητα ή ωφέλεια για τους χρήστες, αλλά τον έλεγχο -εκ μέρους της πλατφόρμας που έχει μονοπωλιακή θέση σε ένα τομέα- των «κανόνων του παιχνιδιού». Το πρόσφατο παράδειγμα του ρόλου της χρήσης των δεδομένων του Facebook από την Cambridge Analytica κατά τη διάρκεια των αμερικανικών προεδρικών εκλογών του 2016 είναι ενδεικτικό της μαζικής χειραγώγησης στην οποία μπορεί πλέον σχετικά εύκολα να οδηγήσει η σκόπιμη και κατευθυνόμενη αξιοποίηση επιλεγμένων δεδομένων.

Μετά την παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών της ψηφιακής πλατφόρμας εν γένει ως ιδιοκτήτη λογισμικού και υλικού που συγκροτεί έναν ψηφιακό χώρο για την αλληλεπίδραση μεταξύ χρηστών, ο Srnicek (2017, σελ. 47-49) προχωρά στην παρουσίαση πέντε διαφορετικών τύπων ψηφιακής πλατφόρμας:

- i. Ψηφιακές πλατφόρμες διαφήμισης [advertising platforms] (π.χ. Google, Facebook), οι οποίες αξιοποιούν τα δεδομένα ως πρώτη ύλη, δηλ. συγκεντρώνουν πληροφορίες (από και) για τους χρήστες, τις αναλύουν και στη συνέχεια χρησιμοποιούν τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης για να πουλήσουν διαφημιστικό χώρο. Στις αρχές του 2016, το 89% των εσόδων της Google και το 96,6% των εσόδων του Facebook προέρχονταν από τη διαφήμιση (Srnicek, 2017, σελ. 52)
- ii. Ψηφιακές πλατφόρμες υπολογιστικού νέφους [cloud platforms] (π.χ. Amazon Web Services, Microsoft, Google Cloud, IBM Cloud, Salesforce, Oracle, Alibaba), οι οποίες κατέχουν υλικό και λογισμικό που μπορούν να παρέχουν υπηρεσίες αποθήκευσης, ασφάλειας, διαχείρισης δεδομένων, καθώς και λειτουργικά συστήματα, εργαλεία και

έτοιμα προγράμματα, τα οποία και εκμισθώνουν σε άλλες ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις ανάλογα με τις ανάγκες (π.χ. η Adobe παρέχει πρόσβαση σε λογισμικό της μέσω cloud με συνδρομή). Αυτές οι πλατφόρμες καθιστούν δυνατή την ανάθεση σε εξωτερικό ανάδοχο μεγάλου τμήματος της πληροφορικής και τεχνολογικής υποδομής μιας επιχείρησης (Srnicek, 2017, σελ. 62).

- iii. Βιομηχανικές ψηφιακές πλατφόρμες [industrial platforms] (π.χ. General Electric, Siemens), οι οποίες κατασκευάζουν το υλικό και το λογισμικό που είναι απαραίτητα για να εντάξουν στη βιομηχανική παραγωγή διαδικασίες, οι οποίες με αισθητήρες και άλλα διασυνδεδεμένα μεταξύ τους -και με το διαδίκτυο- μέσα, παρακολουθούν κάθε σημείο και συστατικό της παραγωγικής αλυσίδας, συλλέγοντας και αναλύοντας διαρκώς εσωτερικά και εξωτερικά δεδομένα, με κύριους σκοπούς τη μείωση του κόστους και των χρόνων παραγωγής, την εξειδίκευση των εμπορευμάτων και την ευέλικτη προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της ζήτησης.
- iv. Ψηφιακές πλατφόρμες προϊόντων [product platforms] (π.χ. Zipcar, Spotify, Netflix), οι οποίες διαθέτουν συνήθως ιδιοκτησία των περιουσιακών στοιχείων που διαθέτουν στην αγορά (σε αντίθεση με τις λιτές ψηφιακές πλατφόρμες, π.χ. Zipcar vs Uber), δραστηριοποιούνται συχνά σε τομείς που το οριακό κόστος αναπαραγωγής των εμπορευμάτων τείνει στο μηδέν (όπως στις περιπτώσεις της μουσικής ή των κινηματογραφικών ταινιών / τηλεοπτικών σειρών) και έχουν έσοδα από την είσπραξη τελών ενοικίου ή συνδρομής, μετατρέποντας την πώληση ενός παραδοσιακού εμπορεύματος σε παροχή της σχετικής υπηρεσίας ("good as service" model) όπως για παράδειγμα, από την πώληση στην

ενοικίαση αυτοκινήτου, από την αγορά ενός μουσικού CD ή μιας ταινίας DVD στην διαδικτυακή αναπαραγωγή (streaming) τραγουδιών και ταινιών).

- v. *Λιτές ψηφιακές πλατφόρμες* [lean platforms] (π.χ. Uber, Airbnb). Η βασική ιδέα περιλαμβάνει έναν ψηφιακό χώρο όπου μπορούν να συναντηθούν οι προσφέροντες την υπηρεσία με τους δυνητικά ενδιαφερόμενους καταναλωτές. Οι λιτές πλατφόρμες προσπαθούν να μειώσουν στο ελάχιστο την ιδιοκτησία τους (εξαιρουμένων του λογισμικού και της ανάλυσης των δεδομένων) (Srnicek, 2017, σελ. 76), να εξωτερικεύσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος του κόστους τους (εξων και η ονομασία λιτές πλατφόρμες), ιδίως το εργασιακό κόστος, και να κερδίσουν από αυτήν τη μειωμένου κόστους παροχή της υπηρεσίας διαμεσολάβησης. Επεκτείνονται σε μια μεγάλη ποικιλία υπηρεσιών από τη βραχυπρόθεσμη ενοικίαση κατοικίας και την ανεύρεση γιατρών, τεχνικών ή συνεργείων καθαρισμού μέχρι τη χρήση μεταφορικών οχημάτων και την αγοροπωλησία ειδών διατροφής.

Συχνά, προσθέτει ο Srnicek (2017, σελ. 49), διαφορετικές μορφές πλατφόρμας μπορούν να συνυπάρχουν στην ίδια επιχείρηση. Ο τεράστιος όμιλος εταιριών Amazon για παράδειγμα δραστηριοποιείται με όλες σχεδόν τις προαναφερόμενες μορφές.

Οι ψηφιακές πλατφόρμες, προκειμένου, σύμφωνα με τον Srnicek, να αναπτυχθούν αξιολογούν τρεις κινητήριες δυνάμεις (Forthomme, 2017):

- i. Το «δικτυακό φαινόμενο» (περισσότεροι χρήστες – μεγαλύτερη αξία της ψηφιακής πλατφόρμας).

- ii. Τις διασταυρούμενες επιδοτήσεις υπηρεσιών (cross-subsidization) (οι χρήστες παίρνουν κάποιες υπηρεσίες δωρεάν, ενώ πληρώνουν κάποιες άλλες).

- iii. Την αρχή ότι οι κανόνες της παροχής υπηρεσιών και των αλληλεπιδράσεων στην αγορά τίθενται από τους ιδιοκτήτες της πλατφόρμας.

Συμπερασματικά, όπως δείχνει η ανάλυση του Srnicek, στον κόσμο της ψηφιακής πλατφόρμας τα δεδομένα μπορούν να είναι -με άμεσο ή έμμεσο τρόπο- σημαντική πηγή κέρδους, αλλά και μέσο προσανατολισμού των συμπεριφορών και χειραγώγησης. Συνεπώς, χρειάζεται όλες οι φυσικές δραστηριότητες να καταγράφονται ώστε να μετατρέπονται σε τεράστιους όγκους δεδομένων τα οποία, μετά από κατάλληλη ανάλυση, μπορούν να δώσουν αξιοποιήσιμα σήματα και πληροφορίες εμπορικής εκμετάλλευσης.

Παράλληλα, το επιχειρηματικό μοντέλο της ψηφιακής πλατφόρμας συνεχίζει σε αρκετές περιπτώσεις την παράδοση της «λιτής παραγωγής» (ιδίως ως προς την επιδίωξη της μείωσης του κόστους παραγωγής, με έμφαση στις μειώσεις προσωπικού και μισθών), που ξεκίνησε τη δεκαετία του '70 και ακόμη πιο πολύ κλιμακώνει την αντικατάσταση σταθερής μισθωτής εργασίας από την υπεργολαβία και την εξωτερική ανάθεση (outsourcing) αυστηρά επιτηρούμενων εργασιών (Srnicek, 2017, σελ. 89).

Είναι εντέλει η ψηφιακή πλατφόρμα μια μορφή σύγχρονης επιχείρησης η οποία μπορεί να επηρεάσει καθοριστικά το σύνολο της καπιταλιστικής οικονομίας; Μπορεί να σηματοδοτήσουν, όπως ισχυρίζονται κάποιοι, οι ψηφιακές πλατφόρμες «τη στροφή από τα προϊόντα στις υπηρεσίες» και την «είσοδο σε μια εποχή που η ιδιοκτησία θα έχει πολύ μικρότερο ειδικό βάρος;» Ο Srnicek (2017, σελ. 91) δεν μασάει τα λόγια του:

«Ας είμαστε σαφείς: Δεν πρόκειται για το τέλος της ιδιοκτησίας, αλλά μάλλον για συγκεκριτροποίησή της. Οι δηλώσεις για μια "εποχή της πρόσβασης" είναι απλώς κενή ρητορική που συγκαλύπτει την πραγματικότητα. Ομοίως, ενώ οι λιτές πλατφόρμες αποσκοπούσαν στο να έχουν ουσιαστικά λιγότερα περιουσιακά στοιχεία, οι σημαντικότερες εξ αυτών κατασκευάζουν μεγάλες υποδομές και δαπανούν σημαντικά χρηματικά ποσά για να αγοράσουν άλλες εταιρείες αλλά και να επενδύσουν στις δικές τους δυνατότητες. Οι εταιρείες αυτές αντί να είναι απλώς ιδιοκτήτες της πληροφορίας, γίνονται ιδιοκτήτες των υποδομών της κοινωνίας. Ως εκ τούτου, οι μονοπωλιακές τάσεις αυτών των ψηφιακών πλατφορμών πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε κάθε ανάλυση των επιπτώσεών τους στην ευρύτερη οικονομία.»

5. Το μέλλον: Ανταγωνισμός μεταξύ των πλατφορμών. Τάσεις, προκλήσεις και προοπτικές

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου ο Srnicek προσπαθεί να εκθέσει κάποιες πιθανές τάσεις και να επιχειρήσει προγνώσεις για το μέλλον της ψηφιακής πλατφόρμας στο σύγχρονο καπιταλισμό. Τα βασικά ερωτήματα που τίθενται είναι (Srnicek, 2017, σελ. 94):

- i. ποιες ευρύτερες συνέπειες παράγουν για τον καπιταλισμό οι νέες εταιρείες που βασίζονται στις ψηφιακές πλατφόρμες; Θα κατορθώσουν να ανανεώσουν την δυναμική του και πάνω σε ποιο πρότυπο ανάπτυξης; Ανταγωνισμός ή μονοπώληση των αγορών;
- ii. ποιες είναι οι τάσεις που πυροδοτούν αυτές οι νέες επιχειρήσεις στο ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον της περιόδου που διανύουμε και που χαρακτηρίζεται, αλλού από μια

εύθραυστη και περιορισμένη ανάπτυξη, και αλλού από την παρατεταμένη συνέχιση της ύφεσης;

Αναφορικά με το πρώτο ερώτημα ο Srnicek τεκμηρίωσε ήδη στο δεύτερο κεφάλαιο ότι η μονοπώληση δεν είναι πιθανός κίνδυνος ή ένα απευκταίο ενδεχόμενο, αλλά υφιστάμενη πραγματικότητα. Η δυνατότητα των μεγάλων ψηφιακών πλατφορμών να μετατρέπουν -με την αύξηση των χρηστών- το αρχικό τους προβάδισμα σε πλήρη επικράτηση στην οικεία αγορά, αλλά και η ικανότητά τους να διασυνδέουν τα πολλαπλά αποτελέσματα της λειτουργίας του διαδικτύου αποκτώντας πρόσβαση σε διαφορετικές δραστηριότητες των χρηστών (βλ. στις προτεινόμενες ιστοσελίδες τα infographics *Τι ξέρει η Google για σένα*; και *Τι γνωρίζουν οι μεγάλες επιχειρήσεις τεχνολογίας για σένα*), καθιστά τις επικρατέστερες ψηφιακές πλατφόρμες χαρακτηριστικές εκφράσεις μονοπώλησης του πεδίου στο οποίο δραστηριοποιούνται. Ωστόσο, αυτή η μονοπωλιακή θέση δεν διατηρείται για πάντα, αλλά έως ότου -στο πλαίσιο του αμείλικτου ανταγωνισμού- μια νέα τεχνολογική ή οργανωτική καινοτομία αξιολογηθεί για να ανατρέψει τη δεσπίζουσα θέση της παλαιότερης υπέρ μιας νέας επιχειρηματικής μορφής.

Αναφορικά με τις κύριες τάσεις που διαφαίνονται στη λειτουργία των ψηφιακών πλατφορμών ο Srnicek καταλήγει στις εξής επισημάνσεις:

Δεδομένης της σημασίας που έχει η συγκεκριμένη μεγάλων συνόλων δεδομένων για τη βελτιστοποίηση των αλγορίθμων και των διαδικασιών προσέγγισης πελατών και παροχής υπηρεσιών, πολλές πλατφόρμες κάνουν σημαντικές επενδύσεις σε υποδομές και τεχνολογίες που αφορούν στο Διαδίκτυο των Πραγμάτων, όπως αισθητήρες ενσωματωμένους σε προϊόντα, ρούχα, σπίτια και αυτοκίνητα που σωρεύουν

δεδομένα σε διαρκή βάση παρακολουθώντας αδιάκοπα ανθρώπινες δραστηριότητες και καταγράφοντας συμπεριφορές: πώς οδηγούμε, πόσο δραστήριοι είμαστε, τι τρώμε, τι φοράμε, τι διαβάζουμε, τι λέμε, πού πηγαίνουμε και ούτω καθεξής. Είναι λοιπόν φανερό ότι η κατάργηση της ιδιωτικότητας αποτελεί βασικό όρο λειτουργίας αυτού του επιχειρηματικού μοντέλου. Τα όρια τού κοινωνικά και νομικά αποδεκτού από την άποψη της συλλογής δεδομένων δέχονται και θα δεχθούν ακόμη μεγαλύτερες πιέσεις (Srnicek, 2017, σελ. 99-100). Όπως εξηγεί, σε ένα παρόμοιο πλαίσιο ανάλυσης, ο Σμυρνάιος (2018, σελ. 134).

«Η επιλογή που έχουν οι χρήστες είναι απλή όσο είναι και δύσκολη: είτε αποδέχονται το γεγονός ότι η διαδικτυακή τους δραστηριότητα παρακολουθείται από την αγορά, η οποία και την εκμεταλλεύεται, είτε παύουν να χρησιμοποιούν μια σειρά από δημοφιλείς υπηρεσίες και αποκόβονται από ένα τεράστιο τμήμα της διαδικτυακής κοινωνικότητας αναλαμβάνοντας και το αντίστοιχο κοινωνικό και επαγγελματικό κόστος. Σε κάθε περίπτωση κανένας υφιστάμενος κανονισμός δεν μπορεί να τους βοηθήσει σε αυτό το δίλημμα.»

Τη συγκέντρωση, καταγραφή και αποθήκευση δεδομένων ακολουθεί η ανάλυση, η οποία απαιτεί με τη σειρά της αυξημένους πόρους για να αναπτυχθούν εξελιγμένα εργαλεία συχνά με τη χρήση εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης.

Μια δεύτερη τάση, που συνδέεται και αυτή με την ανάγκη συνεχούς συσσώρευσης, ανάλυσης και αξιοποίησης δεδομένων, είναι η επέκταση

μιας ψηφιακής πλατφόρμας -με τους αντίστοιχους επενδυτικούς συνδυασμούς- προς κατευθύνσεις που επιδιώκουν τη διατήρηση κεντρικής θέσης μέσα στο τεχνολογικό και επιχειρηματικό οικοσύστημα που δραστηριοποιείται. Αυτές οι επενδυτικές και παραγωγικές επεκτάσεις -σε διάκριση με τις παραδοσιακές κάθετες ή οριζόντιες συμπράξεις, συγχωνεύσεις ή εξαγορές- έχουν περισσότερο τη μορφή ριζωματικών συνδέσεων⁶ (rhizomatic connections) (Srnicek, 2017, σελ. 103) που αναπτύσσεται, αξιοποιώντας συνήθως μια ομάδα τεχνολογικών καινοτομιών, για να καταλάβει έγκαιρα κεντρική θέση σε μια αναδυόμενη επιχειρηματική ευκαιρία - αγορά. Για παράδειγμα, η ραγδαία επέκταση της αγοράς των smartphones μετέθεσε το ενδιαφέρον στο λειτουργικό σύστημα των «έξυπνων» κινητών τηλεφώνων. Έτσι, ενώ αρχικά η Apple είχε σαφές εμπορικό προβάδισμα, η κίνηση της Google να δώσει άδεια χρήσης στους κατασκευαστές υλικού για το ανοιχτό λογισμικό Android άλλαξε τα δεδομένα και το Android σήμερα κατέχει πάνω από το 80% της αγοράς όντας το πλέον χρησιμοποιούμενο λειτουργικό σύστημα σε οποιαδήποτε συσκευή. Αντίστοιχα, οι πλατφόρμες των Facebook και Amazon, προσπαθούν να άρουν την πλεονεκτική θέση της Google αναφορικά με την αναζήτηση στο διαδίκτυο, αναπτύσσοντας δικές τους σχετικές εφαρμογές (apps) ή πολλές πλατφόρμες επενδύουν στη χρήση φυσικής γλώσσας για να διευκολύνουν και να μαζικοποιήσουν την πρακτική του ηλεκτρονικού εμπορίου. Όλα αυτά οδηγούν σε αυτό που ο Srnicek (2017, σελ. 107) ονομάζει «θέση σύγκλισης», δηλαδή

6 Το ριζωματικό (rhizomatic) είναι μια φιλοσοφική έννοια που αναπτύχθηκε από τους Gilles Deleuze και Félix Guattari και χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη θεωρία και την έρευνα που επιτρέπει πολλαπλά, μη ιεραρχικά σημεία εισόδου και εξόδου στην αναπαράσταση και ερμηνεία των δεδομένων (βλ. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=rhizomatic>). Οι Deleuze και Guattari έκαναν διάκριση μεταξύ «ριζωματικού» και «δενδροειδούς» τρόπου σκέψης. Η παραδοσιακή σκέψη ξεκινάει από ένα κεντρικό υποκείμενο από το οποίο εκπορεύονται σειριακά οι αντιλήψεις ακολουθώντας μια ορισμένη κατεύθυνση (δενδροειδής σκέψη). Αντιθέτως, ο ριζωματικός τρόπος σκέψης περιέχει τυχαίες, μη ιεραρχικές και αποκεντρωμένες τροχιές, μεταξύ οποιονδήποτε σημείων, που δεν υπακούουν αυστηρά στη λογική αιτίου - αποτελέσματος.

«στην τάση για διαφορετικές εταιρείες που χρησιμοποιούν ψηφιακές πλατφόρμες να γίνουν ομοιόμορφες και πιο όμοιες, καθώς παρεμβαίνουν στις ίδιες αγορές και περιοχές δεδομένων. Σήμερα υπάρχει μια πληθώρα διαφορετικών μοντέλων πλατφόρμας που προέκυψαν από τις οικονομικές συνθήκες και τις στρατηγικές αποφάσεις που βασίζονται σε πλεονεκτήματα σε διαφορετικούς τομείς. Ένα βασικό ερώτημα είναι ποια αναμένεται να είναι η μελλοντική εξέλιξη αυτών των μορφών: Θα συγχλίνουν σε ένα μοντέλο πλατφόρμας; ή θα αποκλίνουν και θα διατηρήσουν την ανταγωνιστικότητα μέσω εξειδίκευσης; Δεδομένης της ανάγκης να επεκταθεί η εξαγωγή δεδομένων και να τοποθετηθεί κάποιος σε στρατηγικές θέσεις, φαίνεται ότι οι εταιρείες τείνουν να δρουν σε παρόμοιες περιοχές.»

Μια τρίτη τάση που παρατηρεί ο Srnicek (2017, σελ. 110) είναι οι απόπειρες για τον εγκλωβισμό των χρηστών σε «πλατφόρμες-σιλό». Αυτό επιχειρείται με τρόπους όπως η εξάρτηση από μια υπηρεσία, η αδυναμία χρήσης εναλλακτικών λύσεων ή η έλλειψη φορητότητας δεδομένων. Οι πλατφόρμες που συνδέονται με την Apple και το Facebook είναι τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα: Το Facebook λ.χ. επιδιώκει να εξελιχθεί σε έναν κλειστό -τύπου «all inclusive»- ψηφιακό χώρο (όπως στην περίπτωση των μεγάλων τουριστικών μονάδων) από τον οποίο να μην χρειάζεται να εξέλθεις για οποιαδήποτε δραστηριότητα: να μπορείς μέσα σε αυτόν, και μέσω αυτού, να μαθαίνεις τις ειδήσεις, να κάνεις αναζητήσεις στο διαδίκτυο, να ακούς μουσική, να βλέπεις βίντεο, να επικοινωνείς με φίλους, να αγοράζεις προϊόντα και υπηρεσίες, να πληρώνεις λογαριασμούς κ.ο.κ. «Η τάση αυτή πιθανόν διευθύνει μια μετάβαση από έναν σχετικά ανοιχτό ιστό σε ομοιόμορφους και πιο κλειστές εφαρμογές. Η επέκταση των smartphones έχει οδηγήσει όλο και περισσότερους χρήστες να αλληλεπιδρούν στο διαδίκτυο μέσω εφαρμογών αντί

να επισκέπτονται (τους κατάλληλους για κάθε θέμα) ιστότοπους και αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο οι εταιρείες έχουν τη δυνατότητα ρύθμισης του εύρους της συλλογής των δεδομένων.» (Srnicek, 2017, σελ. 112).

Παράλληλα, βεβαίως, με αυτές τις παρατηρούμενες τάσεις υπάρχουν και σημαντικοί ανασχετικοί παράγοντες στην προσπάθεια να αποτελέσουν οι ψηφιακές πλατφόρμες μια βιώσιμη πηγή δυναμισμού για τον καπιταλισμό. Ενδεικτικά αναφέρεται από τον Srnicek, (2017, σελ. 116-117) η περίπτωση των περιορισμών στον τομέα της ανθρώπινης εργασίας, δεδομένου ότι εργασίες που μπορούν δύσκολα να αυτοματοποιηθούν, όπως ο καθαρισμός σπιτιών ή, από την άλλη μεριά, εργασίες που βασίζονται στον ανθρώπινο παράγοντα και προϋποθέτουν εξειδικευμένο επαγγελματισμό, δεν φαίνεται να μπορούν να είναι επιτυχείς στο πλαίσιο μιας (λιτής) ψηφιακής πλατφόρμας που βασίζεται στο χαμηλό εργασιακό κόστος και στην μη ειδικευμένη εργασία. Επίσης, οι ποικίλοι περιορισμοί στον τομέα της διαφήμισης (εφαρμογές αποκλεισμού διαφημίσεων στο διαδίκτυο, μείωση της διαφημιστικής δαπάνης, νομοθεσία προστασίας προσωπικών δεδομένων που περιορίζει την εξατομικευμένη διαφήμιση κ.τ.λ.) αναμένεται να προβληματίσουν το μέλλον των διαφημιστικών ψηφιακών πλατφορμών.

Το πώς θα εξελιχθεί το μέλλον για τις ψηφιακές πλατφόρμες δεν είναι φυσικά απολύτως διαυγές. Τα μέχρι σήμερα σημάδια υποδηλώνουν ότι θα τείνουν να επεκταθούν σε ολόκληρη την οικονομία και ο ανταγωνισμός μεταξύ τους θα ενταθεί: οι εξαρτημένες από τις διαφημίσεις πλατφόρμες, πιθανόν να υποχρεωθούν σε τιμολόγηση κάποιων υπηρεσιών που σήμερα παρέχονται δωρεάν: κάποιες από τις λιτές ψηφιακές πλατφόρμες θα επιχειρήσουν να μετεξελιχθούν σε πλατφόρμες προϊόντων ή σε ενοικιαζόμενους

ψηφιακούς χώρους παροχής υπηρεσιών· το πολυεστιακό μοντέλο της Amazon που επιδιώκει να δραστηριοποιείται με πολλές εναλλακτικές μορφές σε διαφορετικές αγορές (διαφοροποίηση υπηρεσιών) φαίνεται να είναι περισσότερο βιώσιμο, παρότι δύσκολο να αντιγραφεί από τις λιγότερο ισχυρές πλατφόρμες. Οι εξελίξεις αυτές, από την άλλη μεριά, θα εξαρτηθούν και από τις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες αντιστάσεις εκ μέρους των κοινωνικών και πολιτικών κινήματων που επιδιώκουν αντιμονοπωλιακές νομοθεσίες, προστασία των προσωπικών δεδομένων, περιορισμό και έλεγχο της διαφήμισης, ανοιχτό και όχι επιτηρούμενο διαδίκτυο, ανάπτυξη δημόσιων ψηφιακών χώρων και συνεργατικών πλατφορμών κ.ο.κ. Σε κάθε περίπτωση, όποιο και να είναι ακριβώς το μέλλον του μοντέλου της ψηφιακής πλατφόρμας, το γεγονός, όπως επισημαίνει ο Srnicek (2017, σελ. 113), είναι ότι

«παρά τη ρητορική της υπέρβασης του καπιταλισμού και της μετάβασης σε έναν νέο τρόπο παραγωγής - μια ρητορική που είναι εγγενής στη μεταβιομηχανική θεωρία της δεκαετίας του 1960, στις ιδέες των οπαδών της «νέας οικονομίας» στη δεκαετία του '90 και στους ριζοσπαστικούς και συντηρητικούς παιάνες για τη σημερινή οικονομία του διαμοιρασμού- παραμένουμε δεσμευμένοι σε ένα σύστημα ανταγωνισμού και κερδοφορίας. Οι πλατφόρμες προσφέρουν νέες μορφές ανταγωνισμού και ελέγχου, αλλά στο τέλος η κερδοφορία είναι ο μεγάλος δεικντής της επιτυχίας.»

Σχόλια για περαιτέρω συζήτηση

Η ψηφιακή πλατφόρμα εξελίσσεται σε σημαντικό τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας μεγάλων, κατά κανόνα, επιχειρήσεων ώστε να συγκεντρώνονται, αναλύονται και χρησιμοποιούνται δεδομένα που παράγονται από φυσικές

δραστηριότητες των χρηστών. Ο Srnicek μάς παρέχει έναν λεπτομερή και ιστορικά ενήμερο απολογισμό αναφορικά με το τι είναι νέο και σημαντικό σχετικά με τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις που βασίζονται σε ψηφιακές πλατφόρμες - ως τεχνολογική αρχιτεκτονική και ως επιχειρηματικό μοντέλο - για να αποκτήσουν πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών, να δημιουργήσουν νέες μορφές αξίας και να αποφέρουν κέρδη στα επενδυμένα κεφάλαια (Van Doorn, 2018, σελ. 103).

Η εστίαση της έρευνας του επικεντρώνεται στην *πολιτική οικονομία* της ψηφιακής πλατφόρμας και λιγότερο στην τεχνολογική διάσταση ή στις κοινωνικές συνέπειες από τη λειτουργία της (Robinson, 2017). Για την ακρίβεια επικεντρώνεται περισσότερο στην *οικονομία* της ψηφιακής πλατφόρμας, δεδομένου ότι η κρίσιμη διάσταση της πολιτικής παρέμβασης του κράτους, ιδίως δε του νεοφιλελεύθερου κράτους (το οποίο λειτουργεί αφενός ως ρυθμιστής της αγοράς διευκολύνοντας τη συσσώρευση και αναπαραγωγή του κεφαλαίου, αφετέρου ως απορρυθμιστής των παραδοσιακών μορφών οργανωμένης εργασίας) είναι κάπως παραμελημένη, μέσα στη συνολική του ανάλυση (Van Doorn, 2018, σελ. 104).

Ωστόσο, εξετάζοντας τις οικονομικές λειτουργίες της ψηφιακής πλατφόρμας, ο Srnicek, μας δείχνει με σαφή τρόπο τις αντιφάσεις και την βαθιά «υλικότητα» της «άυλης οικονομίας» και της περίφημης «πρώτης ύλης» της, των δεδομένων. Μας θυμίζει ακόμη ότι μπορεί κάποιες πλατφόρμες να μην διαθέτουν άλλη ιδιοκτησία πλην του λογισμικού και των δεδομένων που αναλύουν, ωστόσο είναι και αυτή ιδιοκτησία και μάλλον εξόχως καθοριστική για τη λειτουργία της ψηφιακής πλατφόρμας ως κυρίαρχο επιχειρηματικό μοντέλο.

Η επιλογή του να μελετήσει τις ψηφιακές πλατφόρμες ως επιχειρήσεις που λειτουργούν στον καπιταλισμό, του δίνει τη δυνατότητα να τις παρουσιάσει όχι ως ένα τυχαίο συμβάν ή -πολύ περισσότερο- ως προϊόν της ευφυίας δραστηρίων, τολμηρών και καινοτόμων επενδυτών, αλλά ως αποτέλεσμα της εσωτερικής λογικής που διέπει την κίνηση της καπιταλιστικής οικονομίας, δηλ. ως αποτέλεσμα της ανάγκης των επιχειρήσεων για ανταπόκριση και προσαρμογή στον ακατάπαυστο ανταγωνισμό κεφαλαίων και στην διαρκή ανανέωση των πηγών κέρδους. Έτσι, γίνεται πιο φανερό ότι η καινοτομία, η ευελιξία και ο δυναμισμός στις τεχνολογικές εφαρμογές και στα οργανωτικά μοντέλα των επιχειρήσεων, όπως ακριβώς και οι επαναλαμβανόμενες κρίσεις, είναι αναγκαία συστατικά ενός οικονομικού συστήματος που εξαντλεί διαρκώς τις πηγές κοινωνικού πλούτου και που υποχρεώνεται να επινοεί συνεχώς νέα εμπορεύματα, νέες υπηρεσίες και νέες αγορές, ενώ απαξιώνει και καταστρέφει παραγωγικές δυνάμεις, όπως το φυσικό οικοσύστημα μέσα στο οποίο ζούμε. Είναι το ίδιο πρότυπο παραγωγής και κυκλοφορίας εμπορευμάτων (και χρήματος) που αντικαθιστά τη «ζωντανή» με «νεκρή» εργασία (μηχανήματα), ελπίζοντας σε μια πρόσκαιρη ανάσα παραγωγικότητας ενώ, κυνηγώντας τη διατήρηση και αύξηση της κερδοφορίας, προετοιμάζει αναπόφευκτα την επόμενη κρίση του.

Εντούτοις, στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρήσουμε ότι οι αναφορές του Srnicek σχετικά με την έννοια του κέρδους δείχνουν να μην διαχωρίζουν το (καπιταλιστικό) κέρδος δηλ. την απλήρωτη υπερεργασία που προέρχεται από παραγωγική δραστηριότητα και την οποία ιδιοποιείται ο καπιταλιστής, από την πρόσοδο που προέρχεται από ενοίκιο ή συνδρομή για τη χρήση υπηρεσιών. Σε άλλες περιπτώσεις μοιάζει να αναφέρεται στο κέρδος ως τη διαφορά μεταξύ

της τιμής πώλησης και του κόστους παραγωγής (εμπορικό κέρδος), ενώ δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου αναφορές σε οποιαδήποτε εκδοχή της μαρξικής θεωρίας της αξίας και ειδικότερα στην έννοια της υπεραξίας (δηλ. της αξίας που δημιουργείται από την πλεονάζουσα και απλήρωτη εργασία, αυτήν που υπερβαίνει την ποσότητα που είναι απαραίτητη για την αναπαραγωγή της ίδιας της εργασιακής δύναμης), και που για τη μαρξική θεώρηση αποτελεί τη βασική πηγή του κέρδους (Marx, 2016). Ωστόσο, η οικονομική σημασία της τεχνικής αλλαγής, σύμφωνα με την προσέγγιση του Marx, όπως μας θυμίζει ο Little (2013).

«βρίσκεται στο γεγονός ότι παρέχει στον καπιταλιστή τη δυνατότητα αύξησης της “σχετικής υπεραξίας” αυξάνοντας την παραγωγικότητα της εργασίας. Εντούτοις, επειδή η τεχνική καινοτομία είναι εν γένει εντάσεως κεφαλαίου, δηλ. αυξάνει το ποσοστό του σταθερού κεφαλαίου [μηχανές] ως προς το μεταβλητό κεφάλαιο [εργατικό δυναμικό], τείνει να επιφέρει μείωση του ποσοστού κέρδους. Έτσι, ο καπιταλιστής είναι πάντοτε υπό πίεση για να διατηρήσει το ποσοστό κέρδους και, σε αυτό το πλαίσιο, η πιο εντατική εκμετάλλευση της εργασίας είναι ένα από τα διαθέσιμα μέσα.»

Αυτό που συνεχίζει να απωθείται -ιδίως στις «αναπτυγμένες» δυτικές οικονομίες και κοινωνίες- πίσω από τις διάφορες μορφές διμεσολάβησης της οποιασδήποτε ψηφιακής πλατφόρμας είναι: η διαδικασία παραγωγής του «τεράστιου σωρού εμπορευμάτων» (Marx, 2016, σελ. 19). Αυτό που «κρύβεται» επιμελώς πίσω από το καθοσχεδιασμένο homepage των μοντέρνων εμπορικών ιστοσελίδων είναι το ίδιο με αυτό που «κρύβεται» πίσω από τις δελεαστικές βιτρίνες των σύγχρονων εμπορικών καταστημάτων: τα εκατομμύρια των εργατών -ιδίως στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική, αλλά και στην «πίσω αυλή» των μητροπόλεων

των «αναπτυγμένων» χωρών- που μοχθούν, πολύ συχνά μέσα σε «μεσαιωνικές» συνθήκες και με μισθούς πείνας, για να μπορούμε, με ένα κλικ στο ποντίκι του υπολογιστή μας, να τοποθετούμε ένα εμπόρευμα στο «Καλάθι αγορών».

Η ανάλυση του Srnicek περιλαμβάνει ορισμένες, αλλά όχι πολλές, και κυρίως όχι εξαντλητικά αναλυτικές αναφορές για τις επιπτώσεις της λειτουργίας του μοντέλου της ψηφιακής πλατφόρμας στις μορφές της ανθρώπινης εργασίας, κάτι που από μόνο του, άλλωστε, αποτελεί ένα ιδιαίτερο και πολύπλευρο θέμα έρευνας, κατανόησης και παρέμβασης. Ο ίδιος αναφέρεται -κυρίως μιλώντας για τις λιτές πλατφόρμες (Srnicek, 2017, σελ. 76-81)- στην υποκατάσταση της σταθερής και πλήρους εργασίας από την εξωτερική ανάθεση και την υπερβολία, υπάρχουν εντούτοις πολλά άλλα σημαντικά νέα φαινόμενα που θίγουν καίρια τον κόσμο της εργασίας. Ερωτήματα όπως το σε ποιο βαθμό οι τεχνολογικές καινοτομίες, οι σύγχρονες μηχανές, οι εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης και τα νέα ευέλικτα ψηφιακά επιχειρηματικά μοντέλα θα μειώσουν διαχρονικά τον συνολικό όγκο της απασχόλησης, εάν θα δημιουργήσουν νέα επαγγέλματα και ποια ή εάν -και σε ποιο βαθμό- θα εδραιώσουν μια μόνιμη πόλωση εργαζομένων ανάμεσα σε κατόχους υψηλού και χαμηλού επιπέδου δεξιοτήτων (και αμοιβών) είναι ανοιχτά, παρότι οι διαφαινόμενες τάσεις δεν ευνοούν τις αισιόδοξες για την εργασία οπτικές⁷.

Η τυπολογία των ψηφιακών πλατφορμών που προτείνει ο Srnicek, και που βασίζεται κυρίως στο κριτήριο των μεθόδων που κάθε πλατφόρμα χρησιμοποιεί για να αποσπάσει κέρδη, συμβάλλει στην επίγνωση των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους αυτές οι επιχειρήσεις

παράγουν αξία και συσσωρεύουν κεφάλαιο. Από την ανάλυσή του, ωστόσο, ξεχωρίζει σαφώς η αποδεικτική δεινότητα με την οποία αναδεικνύει τη σημαντικότερη ίσως τάση των ψηφιακών πλατφορμών, αυτή της μονοπώλησης των αγορών όπου δραστηριοποιούνται (ή έστω της ολιγοπώλησης -εάν θέλουμε να κυριολεκτήσουμε- σε πολλές περιπτώσεις).

Ως καταληκτική παρατήρηση, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι η συνολική προσέγγιση του Srnicek επιδιώκει να κρατήσει αποστάσεις από διάφορες μεγαλόστομες και μάλλον επιφανειακές διατυπώσεις άλλων μελετητών που διαβλέπουν στη ραγδαία ανάπτυξη του μοντέλου της ψηφιακής πλατφόρμας είτε μια «νέα δυναμική φάση ανάπτυξης της οικονομίας πέραν του καπιταλισμού», είτε την «έλευση της τελικής κρίσης του» (Robinson, 2017). Παρότι είναι βέβαιο πως οι τεχνολογικές καινοτομίες στον καπιταλισμό έχουν ιστορικά χρησιμοποιηθεί για να βαθύνουν την εκμετάλλευση και όχι για να την απαλύνουν (Cole, 2017), ο Srnicek φαίνεται να προσπαθεί να κινηθεί ανάμεσα στην αντικαπιταλιστική απαισιοδοξία και τη μετακαπιταλιστική υπεραισιοδοξία, με όχημα μια λεπτομερή και διεξοδική ανάλυση των οικονομικών διαστάσεων της λειτουργίας αυτής της σχετικά νέας μορφής καπιταλιστικής επιχείρησης.

Ευχαριστώ για τα χρήσιμα σχόλιά τους επί του αρχικού σχεδίου αυτού του κειμένου τις/τους Μ. Αργύρη, Δ. Βαλάση, Λ. Βατικιώτη, Χ. Γούλα, Δ. Γράβαρη, Θ. Καραλή, Σ. Καρατζογιάννη, Γ. Μπώκου, Χ. Παπαδόπουλο, Α. Πεσιματζόγλου.

7 Για μεγαλύτερη ανάλυση σχετικά με τις επιπτώσεις του μοντέλου της ψηφιακής πλατφόρμας στον συνολικό όγκο και στις μορφές εργασίας, ενδεικτικά προτείνονται ETUI (2017a, 2017b), ILO (2018), Eurofound (2018a, 2018b).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2016). *Η θαυμαστή εποχή της νέας τεχνολογίας. Εργασία, πρόοδος και ευημερία στα χρόνια των έξυπνων τεχνολογιών*. Πρόλογος – μετάφραση: Γ. Ναθαναήλ. Αθήνα: Κριτική
- Μαρχ, Κ. (2016) *Το Κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, τόμος πρώτος, μετάφραση Θ. Γκιούρας. Αθήνα: ΚΨΜ
- Μαρχ, Κ. (1990) *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας (Grundrisse)*, μετάφραση Δ. Διβάρης, τόμος Β. Αθήνα: Στοχαστής
- Σμυρναίος, Ν. (2018). Το ολιγοπώλιο του διαδικτύου. Πως οι Google, Apple, Facebook, Amazon και Microsoft πήραν τον έλεγχο της ψηφιακής μας ζωής. Μετάφραση από τα Γαλλικά Ελένη Σταματάκη. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις και Advanced Media Institute

Ξενόγλωσση

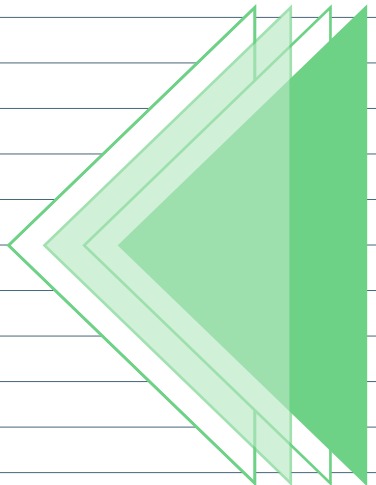
- Beckett, A. (2017). "Accelerationism: how a fringe philosophy predicted the future we live in". The Guardian, 11 May 2017, Διαθέσιμο στο: <https://www.theguardian.com/world/2017/may/11/accelerationism-how-a-fringe-philosophy-predicted-the-future-we-live-in>
- Cole, M. (2017) "Platform Capitalism and the Value Form", Salvage. Διαθέσιμο στο: <http://salvage.zone/online-exclusive/platform-capitalism-and-value-form/>
- ETUI (2017a). "The digital economy and its implications for labour.1. The platform economy". Transfer, Vol.23 (2), pp. 103-108
- ETUI (2017b). "The digital economy and its implications for labour. 2. The consequences of digitalisation for the labour market". Transfer, Vol.23 (3), pp. 249-253
- Eurofound (2018a). *Employment and working conditions of selected types of platform work*. Publications Office of the European Union: Luxembourg.
- Eurofound (2018a). *Automation, digitisation and platforms: Implications for work and employment*. Publications Office of the European Union: Luxembourg.
- Forthomme, C. (2017). Platform Capitalism: The economy of the future? Διαθέσιμο στο: <https://impakter.com/platform-capitalism-economy-future/>
- ILO (International Labour Organization) (2018). *Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world*. International Labour Office – Geneva: ILO
- Little, D. (2013). *Marx's thinking about technology*. Διαθέσιμο στο: <https://understandingsociety.blogspot.com/2013/07/marxs-thinking-about-technology.html>

- Robinson, B. (2017) "Review of Nick Srnicek's Platform Capitalism", *Marx and Philosophy Review of Books*. Διαθέσιμο στο: https://marxandphilosophy.org.uk/reviews/14669_platform-capitalism-review-by-bruce-robinson
- Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum
- Srnicek, N. (2017). *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Srnicek, N. & Williams, A. (2015). *Inventing the Future: Postcapitalism and a World without Work*. London and New York: Verso Books.
- Williams, A. & Srnicek N. (2013). *Accelerate: Manifesto for an accelerationist politics*. Διαθέσιμο στο: <https://syntheticeidifice.files.wordpress.com/2013/06/accelerate.pdf>
- Van Doorn, N. (2018) "The Parameters of Platform Capitalism", *Krisis*, Issue 1: Data activism, pp.103-107. Διαθέσιμο στο: <http://krisis.eu/the-parameters-of-platform-capitalism/>

Ιστοσελίδες

- ▶ Η ιστοσελίδα του Nick Srnicek στο King's College London
<https://www.kcl.ac.uk/artshums/depts/ddh/people/academic/srnicekn.aspx>
- ▶ Accelerationism (Πληροφορίες για την προσέγγιση της Επιτάχυνσης)
<https://en.wikipedia.org/wiki/Accelerationism>
- ▶ Πληροφορίες από την Wikipedia για τις διάφορες προσεγγίσεις άρνησης της εργασίας (Refusal of work)
https://en.wikipedia.org/wiki/Refusal_of_work#Anti-work
- ▶ Infographic by Jeff Desjardins (August 10, 2018) What Does Google Know About You? [Τι ξέρει η Google για σένα;]
<http://www.visualcapitalist.com/what-does-google-know-about-you/>
- ▶ Infographic by Jeff Desjardins (October 4, 2018) The 8 Major Forces Shaping the Future of the Global Economy [Οι 8 μεγαλύτερες δυνάμεις που διαμορφώνουν το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας]
<http://www.visualcapitalist.com/the-8-major-forces-shaping-the-future-of-the-global-economy>
- ▶ Infographic by Jeff Desjardins (November 19, 2018) Here's What the Big Tech Companies Know About You [Τι γνωρίζουν οι μεγάλες επιχειρήσεις τεχνολογίας για σένα]
<http://www.visualcapitalist.com/heres-what-the-big-tech-companies-know-about-you/>
- ▶ Πόσα παραχωρούμε τελικά στα social media;
<http://www.kathimerini.gr/994405/article/tecnologia/diadyktyo/posa-paraxwroume-telika-sta-social-media>

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΙΚΡΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ • ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΒΙΟΤΕΧΝΩΝ ΕΜΠΟΡΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ
Αριστοτέλους 46 104 33, Αθήνα | Τ: 210 8846852 | F: 210 8846853 | info@imegseev.gr | www.imegseev.gr

Το παρόν ερευνητικό κείμενο εκπονήθηκε στο πλαίσιο της Πράξης «Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων» με κωδικό ΟΠΣ 5003864, του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ), με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης